

Η "ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ,, Η "ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑ,, ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ*

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΛΗΡΗΓΟΥ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

2. Σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, ἐπέζησεν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἰδίῳς Ἐκκλησίᾳ μόνον ἡ πρώτη ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω παρατεθεισῶν διατάξεων¹, ἐνσωματωθεῖσα κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ς' μέχρι τοῦ η' αἰῶνος ἐπὶ τὸ πανηγυρικώτερον διευρυνθεῖσαν καὶ διαμορφωθεῖσαν «τάξιν» ἢ «εὐχὴν» ἢ «ἀκολουθίαν» («ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης»), περὶ ἧς λαμβάνομεν γνῶσιν ἐκ διαφόρων χειροτονικῶν, ἐμπεριεχομένων ἐν κώδιξι καὶ χειρογράφοις εὐχολογίοις τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἐκτενῆς καὶ ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς «εὐχὴ ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» ἀπαντᾶται ἐν τῷ κατὰ τὸν η' αἰῶνα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ θ' αἰῶνος γραφέντι Β α ρ β ε ρ ι ν ῶ Κ ὠ δ ι κ ι (Κῶδιξ Β)², ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ θ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ι' αἰῶνος καταγομένῳ Β η σ σ α ρ ι α ν ῶ κ ὠ δ ι κ ι τ ῆ ς Κ ρ υ π τ ο φ ἑ ρ ρ η ς (κῶδιξ Κρυπτοφέρρης) καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸν ι' αἰῶνα γραφέντι ὕ π' ἀ ρ ι θ. 956 χ ε ι ρ ο γ ρ ᾶ φ ω τ ῆ ς Β ι β λ ι ο θ ἡ κ η ς (τῆς μονῆς τῆς ἁγ. Αἰκατερίνης) τ ο ὕ ὄ ρ ο υ ς Σ ι ν ᾶ. Τῆς «εὐχῆς» τοῦ τελευταίου κώδικος παραδιδομένης ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Δ μ η τ ρ ι ἑ β σ κ η³, ἡ εὐχὴ τῶν δύο πρώτων κωδικῶν εὐρίσκεται παρὰ τῷ G o a r⁴ καὶ ἄλλοις⁵. «Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» ἀπαντᾶται ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 213 κώδιξι τῶν Παρισίων (Coislinus), γραφέντι τὸ ἔτος 1027 καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 149—104 (94) κώδιξι τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες οὗτοι παραδίδονται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Δη-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 469.

1. Ἡ ἐν τῷ Χειροτονικῷ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν παρατιθεμένη «ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» ἀποτελεῖ καὶ σήμερον τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς ἀδελφότησι διακονισσῶν γινομένης καὶ μετ' εἰδικῆς λειτουργίας συνδεομένης «καθιερώσεως τῶν διακονισσῶν» (Diakonissenbuch, σελ. 25-26. H. Schreiner, Von der Liebestätigkeit der Kirche, 1952, σελ. 43-47. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρώτες..., σελ. 145).

2. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, Λειτουργικὴ (κατὰ τὰς παραδόσεις), Ἐκδοσις τοῦ Φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου, Ἀθήναι 1952, σελ. 6. Brightman, σελ. 88 ἐξ.

3. Α. Δημητρίεβσκη, σελ. 16. Ε. Θεοδώρου, σελ. 47.

4. J. Goar, σελ. 218 κ. ἐξ.

5. J. Morinus, Π σ. 56 ἐξ., 65, 80 ἐξ., 200. J. Assemani, Bibl. Orient. III 2, σελ. 853. Jos. Mayer, σελ. 56-58. Κ. Καλλινίκου, σελ. 573-574. Λατινικὴ μετάφρασις τῆς «εὐχῆς ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» τοῦ Βαρβερينوῦ κώδικος καὶ τοῦ κώδικος τῆς Κρυπτοφέρρης δημοσιεύεται ἐν τοῖς ἐξῆς ἔργοις: G o a r, ἐνθ' ἄνωτ. Assemani, Cod. Liturg. XI (Romae 1763) 115. J. Pinius, Tractates de diaconissis, Acta Sanctorum Sept. I, VI, 26 ἐξ.-E. Martène, βιβλ. II, κεφ. VII, σελ. 200.

τριέβσκη¹. Ἐπίσης, ἐὰν μελετήσωμεν τὸν κατὰ τὸν ιβ'—ιδ' αἰῶνα γραφέντα ὑπ' ἀρ. 692 κώδικα τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ τε εἰδολογικὰ καὶ τὰ καθ' ὕλην ἐσωτερικὰ κριτήρια, ἦτοι τὰ κριτήρια γλώσσης, συντάξεως, περιεχομένου, διατάξεως τῆς ὕλης κ. λ., ἅτινα μαρτυροῦσιν ἄμεσον ἐν πολλοῖς συνάρτησιν τοῦ κώδικος τούτου μετὰ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ὑπ' ἀρ. 213 κώδικος τῶν Παρισίων, δημιουργηθεῖσαν εἴτε δι' ἀντιγραφῆς εἴτε διὰ χρήσεως κοινοῦ πρωτοτύπου, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἡ ὑπ' ἀρ. λ' «τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης», ἣν περιεῖχεν ἄλλοτε ἐν τῷ ἀπολεσθέντι τμήματι αὐτοῦ ὁ ἀθηναϊκὸς οὗτος κώδιξ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ πίνακος τῶν περιεχομένων αὐτοῦ, συνέπιπτε πλήρως πρὸς τὴν ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 213 κώδικι τῶν Παρισίων ὑπάρχουσαν. «Τάξις ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» περιγράφουσιν ὡσαύτως τὸ κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα γραφέν καὶ ὑπὸ τοῦ Δημητρίεβσκη δημοσιευθὲν ὑπ' ἀρ. 163 εἰλητάριον τῆς μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ ἀγ. Ὁρους² καὶ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις³.

Ἄξια προσοχῆς τυγχάνει καὶ ἡ νεστορικῆ Ὀρδο chirotoniae mulierum diaconissarum, ἣτις, εὑρεθεῖσα ἐν συριακῷ χειρογράφῳ γραφέντι περὶ τὰ μέσα τοῦ ιε' αἰῶνος, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Assemani⁴, Denzinger⁵ καὶ ἄλλων⁶.

Ἡ ἐν τῇ Δύσει διαμορφωθείσα Ordo ad diaconam faciendam παρατίθεται ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ η' ἢ τοῦ θ' αἰῶνος προερχομένη καὶ ἀρχαιότερον ὀλικὸν περιλαμβανούσῃ συλλογῇ «Ordo Romanus antiquus de divinis catholicae ecclesiae officiis et ministeriis per totius anni circum». Ἡ συλλογὴ αὕτη, περιέχουσα καὶ τὸ καλούμενον Sacramentarium Gelasianum, ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ M. Hittorp ἐκ μεσαιωνικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κολωνίᾳ καθεδρικοῦ ναοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ «De divinis officiis» (Köln 1568), σελ. 1—160⁷.

1. Α. Δημητρίεβσκη, σελ. 996 καὶ 346. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 47-48.

2. Α. Δημητρίεβσκη, σελ. 360-361. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 48.

3. Ματθαίου Βλαστάρεως, Στοιχεῖον Γ', κεφ. ια', Migne Ἐ. Π. τόμ. 144, στ. 1173 καὶ ἐξῆς. Goar, σελ. 218. Jos. Mayer, σελ. 58-59. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 48-49.

4. J. Assemani, Bibl. Orient. III 2, (Romae 1728), σελ. 851 ἐξ.

5. Denzinger, Ritus Orientalium II 261· πρβλ. I 123 καὶ II 227.

6. Jos. Mayer, σελ. 62 ἐξ. A. Kalsbach, σελ. 61 ἐξ.

7. Πρβλ. Forget, κεφ. V, 1. Ἡ «Ordo ad diaconam faciendam», σημειουμένη καὶ ὑπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Mabillon ἐκδοθείσης συλλογῆς «Ordo Romanus» (IX,3) (Migne P.L. τόμ. 78, στ. 1903), ἀπαντᾶται ὡσαύτως ἐν μεσαιωνικοῖς λειτουργικοῖς χειρογράφοις (H. Ehrensberger, Libri liturgici biblioth. Apost. Vaticanae, Freiburg 1897, σελ. 515 ἐξ. - F. E. Warren, The Laefric missal,

Ἐν τῷ ἐπομένῳ πίνακι ἀφ' ἑνὸς κατατάσσονται κατὰ σχετικὴν χρονολογικὴν σειρὰν οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες κώδικες καὶ αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ καὶ ἀφ' ἑτέρου σημειοῦνται αἱ κατωτέρω χρησιμοποιούμεναι βραχυγραφίαι αὐτῶν:

Πηγαὶ καὶ κώδικες, περιέχοντες τυπικὰ χειροτονίας διακονισσῶν.

Ὄνομασία	Ἄριθ.	Αἰῶν	Βραχυγραφία
Βαρβερινὸς κώδιξ	—	H'-Θ'	B
Βησσαριανὸς κώδιξ (Κρυπτοφέρρης)	—	Θ'-I'	K
Κώδιξ Βιβλιοθήκης Σινᾶ	956	I'	Σ
Κώδιξ Παρισίων (Coislinus)	213	IA'	Π
Ordo Romanus (χειρόγραφα Κολωνίας)	—	Θ'-IA'	O
Codex Engelbergensis	54	IB'	E
Κώδιξ Ἐθν. Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν	662	IB'-IA'	Ἀθ.
Ματθαῖος Βλάσταρις	—	IG'	Βλ.
Εἰλητάριον Μονῆς Ξενοφῶντος Ἀγ. Ὁρους	163	IA'	Ξ
Κώδιξ Βιβλιοθ. Πατρ. Ἀλεξάνδρ. 149-104 (94)	—	IA'	Ἀλ.
Συρ. νεστοριανὸν χειρόγραφον	—	IΣτ'	Συρ.

3. Τὰ ὑπὸ τῶν κωδικῶν καὶ πηγῶν τούτων παραδιδόμενα τυπικὰ τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

Α'

Εὐχὴ ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης.
(Κώδικες B καὶ K— Εὐχολόγιον Goar κ. λ.)¹.

«Μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν καὶ ἀνοιγῆναι τὰς θύρας· πρὶν ἢ εἰπεῖν τὸν διάκονον· Πάντων τῶν ἀγίων, προσφέρεται ἡ μέλλουσα χειροτονεῖσθαι τῷ ἀρχιερεὶ καὶ ἐκφωνῶν τό, Ἡ θεία Χάρις, κλινοῦσης αὐτῆς τὴν κεφαλὴν, ἐπιτίθησι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, καὶ ποιῶν σταυροῦς τρεῖς ἐπέυχεται ταῦτα.

Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ Παντοδύναμος, ὁ διὰ τῆς ἐκ Παρθένου κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Σου υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀγίας τὸ θῆλυ· καὶ οὐκ ἀνδράσι μόνον ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναῖξι δωρησάμενος τὴν χάριν καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Σου Πνεύματος· Αὐτὸς καὶ νῦν, Δέσποτα, ἐπίδη ἐπὶ τὴν δοῦλὴν σου ταύτην· καὶ προσιάλεσαι αὐτὴν εἰς τὸ ἔργον

Oxford 1883, σελ. 216. Forget, ἐνθ' ἀνωτ.) καὶ ἐν τῷ κώδικι, ὅστις χαρακτηρίζεται ὡς Codex Engelbergensis (β' αἰὼν) (Kalsbach, σελ. 81.) Παραπομπὴν εἰς ταύτην εὑρον ὁ Morinus ἐν τῷ χειρογράφῳ ἐνός Libri Pontificalis τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Toulouse Κολλεγίου (J. Morinus, σελ. 148) καὶ ὁ Andrieu ἐν χειρογράφῳ τοῦ Bamberg (ἐκ τοῦ κα' αἰῶνος) (Andrieu, Les Ordines Romani du haut Moyen Age, Louvain 1931, σελ. 36). Αὕτη δημοσιεύεται ἐπίσης οὐ μόνον ἐν νέῃ ἐκδόσει τοῦ ἔργου τοῦ Hittorp (ἐν τῇ σειρᾷ Magna bibliotheca veterum patrum, t. X, Paris 1644, σελ. 161 ἐξ.), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Muratori (Antiquitates Italiae, Mailand 1741, τόμ. 5., σελ. 577. Πρὸβλ. C. Robinson, σελ. 203 ἐξ.), Pinus (ἐνθ' ἀνωτ., κεφ X, § 5, 47 ἐξ.), Kalsbach (μν. ἔργ., σελ. 81 ἐξ.) καὶ Jos. Mayer (μν. ἔργ., σελ. 59-61).

1. Ἰδὲ σελ. 576, ὑποσημ. 4.

τῆς διακονίας σου, καὶ κατὰ πεμψον αὐτῇ τὴν πλουσίαν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Σου Πνεύματος· διαφύλαξον αὐτὴν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Σου πίστει, ἐν ἀμέμπτῳ πολιτείᾳ κατὰ τὸ Σοὶ εὐάρεστον τὴν ἐαυτῆς λειτουργίαν διὰ παντός ἐκπληροῦσαν. Ὅτι πρέπει Σοι... ἀμήν.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμήν ποιεῖ εἰς τῶν διακόνων εὐχὴν οὕτως·

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπερ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης, καὶ εὐσταθείας τοῦ σύμπαντος κόσμου· τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπερ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου· τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπερ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν (τοῦ δεῖνος), ἱερωσύνης, ἀντιλήψεως, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγίειας, σωτηρίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπερ τῆς νῦν προχειριζομένης διακονίσεως, τῆσδε καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἄσπιλον καὶ ἀμόμητον αὐτῇ τὴν διακονίαν χαρίσῃται· τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπερ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἡμῶν.

Ἐπερ τοῦ ῥυσθῆναι ἡμᾶς.

Ἀντιλαβοῦ σῶσον.

Καὶ ἐν τῷ γενέσθαι ταύτην τὴν εὐχὴν ὑπὸ τοῦ διακόνου, ἔχον ὁμοίως τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῆς χειροτονουμένης ὁ Ἐπίσκοπος, ἐπεύχεται οὕτως.

Δέσποτα Κύριε, ὁ μὴδὲ γυναικῆς ἀναθεμέναις ἐαυτάς καὶ βουληθείαις καθ' ὃ προσῆκε λειτουργεῖν τοῖς ἁγίοις οἴκοις σου ἀποβαλλόμενος, ἀλλὰ ταύτας ἐν τάξει λειτουργῶν προσδεξάμενος· δώρησαι τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Σου Πνεύματος καὶ τῇ δούλῃ σου ταύτῃ, βουληθείῃ ἀναθεῖναι Σοι ἐαυτήν, καὶ τὴν διακονίαν ἀποπληρῶσαι χάριν, ὡς ἔδωκας χάριν τῆς διακονίας Σου Φοίβῃ, ἣν ἐκάλεσας εἰς ἔργον τῆς λειτουργίας· παράσχου δὲ αὐτῇ ὁ Θεός, ἀκατακρίτως προσκαρτερεῖν τοῖς ἁγίοις ναοῖς Σου, ἐπιμελεῖσθαι τῆς οικείας πολιτείας, σωφροσύνης δὲ μάλιστα, καὶ τελείαν ἀπόδειξον δούλην Σου· ἵνα καὶ αὐτῇ, παραστῶσα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἄξιον τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἀπολήψῃται τὸν μισθόν. Ἐλέει καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς Σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητός εἶ· καὶ τὰ ἐξῆς.

Καὶ μετὰ τὸ ἀμήν, περιτίθησι τῷ τραχήλῳ αὐτῆς ὑποκάτωθεν τοῦ μαφωρίου τὸ διακονικὸν ὠράριον, φέρων ἐμπροσθεν τὰς δύο ἀρχάς· καὶ τότε ὁ ἐν τῷ ἄμβωνι διάκονος λέγει· Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες καὶ τὰ λοιπά.

Μετὰ (δὲ) τὸ μεταλαβεῖν αὐτὴν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ τοῦ ἁγίου αἵματος, ἐπιδίδωσιν αὐτῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τὸ ἅγιον ποτήριον· ὅπερ δεχομένη ἀποτίθεται τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ).

Β'

«Εὐχὴ ἐπὶ χειροτονίᾳ διακονίσεως».

(Κατὰ τὸν κώδικα Σ) ¹.

Ἀμετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ἀναφορὰν καὶ ἀνοιγῆναι τὰς θύρας προσφέρεται ἡ μέλλουσα χειροτονεῖσθαι, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἐκφωνεῖ τὸ Ἡ θεία χάρις, κλινοῦσης αὐτῆς τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπιτίθησι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, καὶ ποιῶν σταυροῦς τρεῖς ἐπεύχεται. Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος καὶ παντοδύναμος... (ὡς ἐν τοῖς κώδιξι Β καὶ Κ. Ἰδὲ σελ. 578).

Καὶ μετὰ τὸ Ἀμήν, ποιεῖ εἰς τῶν διακόνων εὐχὴν καὶ ἐν τῷ γενέσθαι ταύτην, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔχων τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, ἐπεύχεται οὕτως· Δέσποτα Κύριε, ὁ μὴδὲ γυναικῆς ἀναθεμέναις ἐαυτάς... (ὡς ἐν τοῖς κώδιξι Β καὶ Κ. Ἰδὲ σελ. 579).

1. Ἰδὲ σελ. 576, ὑποσημ. 3.

Γ'

«Τάξις ἐπὶ χειροτονία διακονίσης».

(Κατὰ τοὺς κώδικας Π καὶ 'Αθ.)¹.

«Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία διακονίσης, ἥτις ὀφείλει εἶναι μ' (=τεσσαράκοντα) χρόνων, παρθένος ἀγνή καὶ, κατὰ τὸ νῦν κρατοῦν, μονάζουσα μεγαλοσχήμεων, κεκαρμένη τε κοσμίως, καὶ εἰς τοσοῦτον διὰ τῆς ἐπανθούσης αὐτῆς ἀρετῆς ἀνηγγεμένη εἰς ὕψος, ὡς ἀμιλλᾶσθαι κατὰ γε τοῦτο τοῖς ἀληθῶς ἀνδράσι, κἀντεῦθεν ἀξιοῦσθαι καὶ τῆς τοσαύτης τιμῆς. Τελεῖται τοίνυν καὶ ἐπὶ ταύτῃ πάντα, ὅσα καὶ ἐπὶ τοῖς διακόνοις, ὀλίγων τινῶν γινομένων ἐνηλλαγμένως· προσάγεται γὰρ τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ μαφωρίῳ καλυπτομένη τὴν κάραν, οὐ τὰ ἀμφοτέρα ἄκρα ἔμπροσθεν ἀπὼρῶνται, καὶ μετὰ τὸ ρηθῆναι· Ἡ Θεία Χάρις, οὐ κλίνει γόνυ, καθάπερ ὁ διάκονος, ἀλλὰ μόνην τὴν κάραν, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς σφραγίζων ταύτην τρίς καὶ ἔχων ἐπικειμένην αὐτῇ τὴν χεῖρα εὐχεται οὕτως. Ὁ διάκονος· Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ Θεός, ὁ ἅγιος καὶ παντοδύναμος... (ὡς ἐν τοῖς κώδεξι Β καὶ Κ.—'Ιδὲ σελ. 578).

Καὶ λεγομένων τῶν διακονικῶν, ἃ λέγεται καὶ ἐπὶ τοῖς διακόνοις, ὁ ἀρχιερεὺς, ἔχων ὡσαύτως τῇ τῆς χειροτονομένης κορυφῇ τὴν χεῖρα ἐπικειμένην, εὐχεται οὕτως:

Δέσποτα Κύριε, ὁ μηδὲ γυναῖκας ἀναθεμένας ἑαυτὰς καὶ βουληθείσας... (ὡς ἐν τοῖς κώδεξι Β καὶ Κ.—'Ιδὲ σελ. 579).

Καὶ μετὰ τὸ Ἄμην περιτίθῃσι τῷ τραχήλῳ ταύτης ὑποκάτωθεν τοῦ μαφωρίου τὸ διακονικὸν ὠράριον, φέρων εἰς τὸ ἔμπροσθεν τὰς δύο ἀρχάς, καὶ οὕτως ὁ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος διάκονος λέγει τὸ Πάντων ἁγίων μνημονεύσαντες. Κατὰ δὲ τὸν τῆς μεταλήψεως τῶν θείων μυστηρίων καιρὸν, κοινωνεῖ μὲν τοῦ θεοῦ σώματος καὶ αἵματος μετὰ τοὺς διακόνους, λαμβάνουσα δὲ τὸ ποτήριον ἐκ τῶν τοῦ ἀρχιερέως χειρῶν οὐδενὶ μεταδίδωσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπιτίθῃσιν αὐτὸ τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ. Ἐπληρώθη ἡ χειροτονία τῆς διακονίσης».

Δ'

Τάξις χειροτονίας διακονισσῶν. (Κατὰ τὸν Βλ.)².

«Τὰ γε μὴν παλαιὰ τῶν βιβλίων, οἷς ἡ τῶν χειροτονιῶν ἀπασῶν ἀκριβῶς ἐγγέγραπται τελετὴ καὶ τὸν καθ' ἡλικίαν ὁποῖον εἶναι δεῖ χρόνον ὑψηγείται τῆς διακόνου, ὅτι τεσσαρακοστός· καὶ τὸ σχῆμα, ὅτι μοναχικόν, καὶ τοῦτο τέλειον· καὶ τὸν βίον, ὅτι τῶν ἀνδρῶν ἀμιλλᾶσθαι χρὴ ταύτην τοῖς ἄκροις τὴν ἀρετὴν· τελεῖσθαι δὲ καὶ ἐπ' αὐτῇ, πλὴν ὀλίγων, ὅσα καὶ ἐπὶ τοῖς διακόνοις· τῇ γὰρ ἱερᾷ τραπέζῃ προσαγομένην μαφωρίῳ καλύπτεσθαι, τῶν ἄκρων τούτου ἔμπροσθεν ἀπλωρημένων καὶ μετὰ τὸ ρηθῆναι τό· Ἡ Θεία Χάρις, ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα, οὐδέτερον τῶν ποδῶν εἰς γόνυ κλίνειν, ἀλλὰ μόνην τὴν κεφαλὴν· καὶ ἐπιτιθέντα ταύτῃ τὸν ἀρχιερέα τὴν χεῖρα, ἐπεύχεσθαι ἀμέμπτως αὐτὴν τὸ τῆς διακονίας ἔργον ἐπιτελέσαι, σωφροσύνην καὶ σεμνὴν πολιτείαν μετερομένην, καὶ τοῖς ἁγίοις οὕτω ναοῖς προσκαρτερεῖν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις ὑπηρετεῖν ἐπιτρέπει, ἢ ριπίδιον ἐγχειρίζεσθαι, ὡς ἐπὶ τοῦ διακόνου· εἶτα τῷ τραχήλῳ ταύτης ὑπὸ τὸ μαφώριον ἐπιτιθέναι τὸν ἀρχιερέα τὸ διακονικὸν ὠράριον, φέροντα εἰς τὰ ἔμπροσθεν τὰς δύο τούτου ἀρχάς. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς μεταλήψεως, μετὰ τοὺς διακόνους τῶν θείων κοινωνεῖν αὐτὴν μυστηρίων· εἶτα λαμβάνουσαν τὸ ποτήριον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀρχιερέως μηδενὶ μεταδιδόναί, ἀλλ' εὐθὺς ἐπιτιθέναι τοῦτο τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ».

1. 'Ιδὲ σελ. 577, ὑποσημ. 1.

2. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἄνωτ.

Ε'

«Τάξις γινομένη ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης»
(Κατὰ τὸν κώδικα Ἀλ.) 1.

Ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν κωδικῶν Π καὶ ἈΘ (Ἰδὲ σελ. 580), διαφέρουσα ἐκείνης κατὰ τὸ ὅτι αὕτη ἔχει τὴν λέξιν «κεφαλὴν» ἀντὶ τῆς λέξεως «κάραν».

Στ'

Χειροτονικὸν τοῦ Εἰληταρίου Ε'.

Ἐν τῷ Χειροτονικῷ τούτῳ, μετὰ τὴν «τάξιν ἐπὶ χειροτονία διακόνου» ὑπῆρχεν ἡ σημείωσις:

«Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἐπὶ διακονίσσης ἀνευ τοῦ γονυκλιτῆσαι αὐτὴν ἐκείνη γὰρ μόνην τὴν κεφαλὴν κλίνει, καὶ μετὰ τὴν θείαν μετάληψιν λαμβάνουσα τὸ ἅγιον ποτήριον παρὰ τοῦ χειροτονήσαντος αὐτὴν, οὐδενὶ μεταδίδωσιν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' εὐθέως ἀποτίθεται αὐτὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ».

Ζ'

Νεστοριανὴ Ordo mulierum diaconissarum.

(Κατὰ τὸ χειρόγραφον Συρ.) 2.

Jubente autem pontifice, in diaconicum introducitur tempore Sacramento, et offert eam archidiaconus coram episcopo, iunctas manus habentem et caput inclinantem et adorantem usque ad medium lumborum suorum, non tamen genua flectentem; hoc enim indecorum est.

Κελεύσαντος τοῦ ἀρχιερέως, ὁδηγεῖται (ἢ χειροτονηθησομένη) εἰς τὸ Διακονικὸν κατὰ τὸν χρόνον (τῆς τελέσεως) τῶν μυστηρίων. Καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος προσάγει ταύτην ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως, ἔχουσαν ἠνωμένας τὰς χεῖρας καὶ κλίνουσαν τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ ἕνω μέρος τοῦ σώματος αὐτῆς, ἀλλὰ μὴ κάμπτουσαν τὰ γόνατα, διότι τοῦτο εἶναι ἀνάρμοστον.

Ἀκολουθοῦσιν αἱ δύο καθιερωτικαὶ εὐχαὶ τοῦ ἐπισκόπου, ὧν ἡ μὲν πρώτη ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου, ἡ δὲ ἑτέρα ἔχει ὡς ἑξῆς:

Domine Deus, Fortis, Omnipotens, Tu, qui omnia verbo virtutis tuae fecisti (ἦ: qui fecisti omnia virtute verbi tui), iussuque tuo universa contines (ἦ: contines omnia, quae sunt), quae tuo nutu creasti (ἦ: quae nutus tuus creavit); qui pariter in viris simul et mulieribus tibi complaces (ἦ: complacuiisti), ut donum Spiritus Sancti illis dares; Tu, Domine, etiam nunc in misericordia tua (ἦ: per misericordiam tuam) elige pauperem hanc ancillam tuam (ἦ: ancillam hanc humilem) ad bonum

Ἦ Κύριε Θεέ, Ἰσχυρέ, Παντοδύναμε· Σὺ, Ὅστις ἐποίησας τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεώς Σου (ἦ: τῇ δυνάμει τοῦ ῥήματός Σου) καὶ συγκρατεῖς διὰ τοῦ κελύσματος Σου τὰ σύμπαντα (πάντα τὰ ὑπάρχοντα), ἅτινα ἐδημιούργησας διὰ τοῦ νεύματός Σου (ἦ: ἅτινα τὸ νεῦμά Σου ἐδημιούργησε). Σὺ, Ὅστις εὐδοκεῖς (ἢ ἠδδὸκησας) ἐξ Ἰσοῦ ἐν ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν, ἵνα παράσχῃς αὐτοῖς τὴν δωρεάν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος· Σὺ, ὦ Κύριε, καὶ νῦν ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ Σου (ἦ: ἕνεκα τῆς εὐσπλαγχνίας Σου) ἐκλεξοῦ τὴν πτωχὴν (ἦ: ταπεινὴν).

1. Ἰδὲ σελ. 577, ὑποσημ. 1.

2. Ἰδὲ σελ. 577, ὑποσημ. 2.

3. Ἰδὲ σελ. 577, ὑποσημ. 4, 5 καὶ 6.

opus diaconatus, et da ei, ut sine macula hoc magnum et sublime ministerium coram te perficiat et in omnibus virtutis operibus sine noxa custodiat: utque muliebrem coetum erudiat, doceatque castimoniam, et opera justa et recta; mereaturque honorum operum retributionem a te recipere....

(Μετά την εὐχὴν ταύτην) Imponit episcopus manum super caput eius... et recitat precationem secretam.

ταύτην δούλην Σου διὰ τὸ καλὸν ἔργον τῆς διακονίας καὶ ὁδὸς αὐτῆς, ἵνα ἄνευ κηλίδος ἐκτελεῖ ἐνώπιόν Σου τὴν μεγάλην καὶ ὑψηλὴν ταύτην διακονίαν καὶ ἵνα διαφυλάττηται ἄνευ βλάβης ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις τῆς ἀρετῆς, ἵνα ἐκπαιδεύῃ τὴν γυναικεῖαν τάξιν καὶ διδάσκη τὴν ἀγνεῖαν καὶ τὰ δίκαια καὶ ὀρθὰ ἔργα καὶ ἵνα οὕτως ἀξιωθῆ νὰ δεχθῆ ἐκ Σοῦ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν καλῶν ἔργων...

(Μετά την εὐχὴν ταύτην) ὁ ἐπίσκοπος ἐπιτίθει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς... καὶ ἀπαγγέλλει μυστικὴν δέσην.

H'

Ἡ ἐν τῇ Δύσει διαμορφωθεῖσα Ordo ad diaconam faciendam.

(Κατὰ τὴν συλλογὴν O, τὸν κώδικα E κ.λ.)¹.

Episcopus, cum diaconam benedicit, orarium in collo eius ponit. Quando autem ad ecclesiam procedit, portat illud super collum suum, sic vero, ut summitas orarii ex utraque parte sub tunica sit. Item missa ad diaconam consecrandam.

Ὅταν ὁ ἐπίσκοπος καθιεροῖ μιᾶν διακόνισσαν, τίθεισιν εἰς τὸν τράχηλον αὐτῆς τὸ ὄραριον. Ὅταν δὲ αὐτὴ μεταβαίη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, φέρει τοῦτο ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀμφότερα τὰ ἄκρα τοῦ ὄραριου εὐρίσκονται κάτωθεν τοῦ χιτῶνος αὐτῆς. Κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον (γίνεται ἡ εἰδικὴ λειτουργία) διὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς διακονίσεως.

Μετά τὰ ἀντίφωνα καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ψαλμῶν ἀκολουθεῖ ἡ προσευχή:

Deus, castitatis amator et continentiae conservator, supplicationem nostram benignus exaudi et hanc famulam tuam propitius intueri, ut quae pro timore tuo continentiae pudicitiam novit, tuo auxilio conservet, et sexagesimum fructum continentiae... percipiat.

Ἦ Θεέ, Σὺ, Ὅστις ἀγαπᾷς τὴν ἀγνεῖαν καὶ διαφυλάττεις τὴν ἐγκράτειαν, εἰσάκουσον εὐμενῶς τῆς δεήσεως ἡμῶν καὶ ἐπιβλεψὸν εὐμενῶς ἐπὶ τὴν δούλην Σου ταύτην, ἵνα (αὐτῇ) δυνηθῆ διὰ τῆς σῆς βοηθείας νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἐγκρατείας, ἣν ἔδωκεν ἐν τῷ πρὸς σὲ φόβῳ καὶ λάβῃ τὸν ἐξηκονταπλάσιον καρπὸν τῆς ἐγκρατείας....

Εἰτά, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀποστολικῆς περικοπῆς,

prostrata illa ante altare, imponatur (=intonatur) litania. Qua finita dicat episcopus super illam hanc orationem:

προσπεσοῦσης ἐκείνης πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου, γίνεται λιτανεῖα, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος λέγει ἐπ' αὐτὴν τὴν ἐξῆς προσευχήν:

Exaudi, Domine, preces nostras, et super hanc famulam tuam spiritum tuae benedictionis emitte, ut caelesti munere ditata, et tuae gratiam possit

Ἐτάκουσον, Κύριε, τῶν προσευχῶν ἡμῶν καὶ πέμψον ἐπὶ τὴν δούλην Σου ταύτην τὸ Πνεῦμα τῆς εὐλογίας Σου, ἵνα αὐτῇ, πλουτισθεῖσα διὰ τῆς οὐρανίας δωρεᾶς, δι-

1. Ἰδὲ σελ. 577.

maiestatis acquirere, et bene vivendi aliis exemplum praebere.

νηθῆ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν χάριν τῆς θείας Σου μεγαλειότητος καὶ παράσχη πᾶσι τὸ παράδειγμα τοῦ καλῶς (=ὑποδειγματικῶς) ζῆν.

Ἀκολουθεῖ ἡ καθιέρωσις διὰ τῆς προσευχῆς :

Deus, qui Annam filiam Phanuelis... in sancta et intemerata viduitate servasti..., da... huic famulae tuae... sexagesimum fructum. Sit in ea cum misericordia districtio, cum humilitate largitas, cum libertate honestas, cum humanitate sobrietas. Opus tuum die ac nocte meditetur...

Ὡ Θεέ, Ὅστις τὴν Ἄναν, θυγατέρα τοῦ Φανουήλ... διεψύλαξας ἐν ἀγία καὶ ἀμιάντῳ χηρεῖα... δὸς... τῇ δούλῃ Σου ταύτῃ... ἐξηκονταπλάσιον καρπὸν... Ἐστω ἐν αὐτῇ μετὰ τῆς εὐσπλαγγνίας ἡ αὐστηρότης, μετὰ τῆς ταπεινοφροσύνης ἡ μεγαλοδωρία (φιλοδωρία), μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἡ ἐντιμότης, μετὰ τῆς ἀνθρωπιστικῆς διαθέσεως ἡ σωφροσύνη. Ἄς μελετᾷ (σκέπτεται) ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὸ ἔργον Σου....

Tunc ponat episcopus orarium in collo eius, dicens : Stola iucunditatis induat te Dominus. Ipsa autem imponat velamen capiti suo palam omnibus de altari acceptum.

Τότε ὁ ἐπίσκοπος τίθησι τὸ ὠράριον εἰς τὸν τράχηλον αὐτῆς, λέγων: Ὁ Κύριος ἐνδύει σε διὰ στολῆς εὐφροσύνης. Ἐκείνη δὲ τίθησι κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, λαμβανόμενον ἐκ τῆς Ἁγ. Τραπέζης.

Ἐν συνεχείᾳ, ἀφοῦ χορηγηθῆ αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου δακτύλιος πίστεως (annulum fidei) καὶ τεθῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἐξ ἀνθέων (torquis), ἀναγινώσκεται ἡ εὐαγγελικὴ περικοιτῆ. Κατὰ τὸ τέλος τῆς Λειτουργίας ἡ καθιερωθεῖσα διακονισσα κοινωνεῖ τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ μετὰ ταῦτα λαμβάνει παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν εὐλογίαν τῆς εἰρήνης.

4. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν Χειροτονικῶν τούτων ἀπὸ τε τῆς εἰδολογικῆς καὶ τῆς καθ' ὕλην ἐπόψεως ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὰ κάτωθι πορίσματα:

α') Πᾶσαι αἱ ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαμορφωθεῖσαι διατάξεις περὶ τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν, καίτοι ἀπέχουσαι ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον τοπικῶς, ἀλλὰ καὶ χρονικῶς, συμφωνοῦσιν ἀπολύτως καθ' ὕλην, διαφέρουσαι μόνον κατὰ τι γλωσσικῶς καὶ φραστικῶς.

β') Ἐνῶ αἱ ἐν τοῖς αὐτοῖς Χειροτονικοῖς περιγραφόμεναι χειροθεσίαι (ψάλτου, ἀναγνώστου, ὑποδιακόνου) τελοῦνται ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ χειροτονία τῆς διακονίσσης ἔχει ἀπόλυτον εἰδολογικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς χειροτονίας τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν (διακόνου, πρεσβυτέρου κ. λ.), γινομένη ἐν τῷ ἱερῷ βήματι καὶ ἔμπροσθεν τῆς ἁγ. Τραπέζης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας Λειτουργίας, καὶ μάλιστα ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ αὐτῆς, μετὰ τὴν ἀγίαν ἀναφορὰν¹. «Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς αἱ θύραι τοῦ θυσιαστηρίου παρέμενον κλεισταί

1. Πρβλ. Παν. Τρεμπέλα, Τάξεις..., σελ. 4 καὶ 8. Κ. Καλλινίκου, σελ. 575.

και ἠνοίγοντο, ὅτε ὁ ἀρχιερεὺς ἐπρόκειτο νὰ ἀπειθυνθῆ πρὸς τὸ ἐκκλησίασμα διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ: «Καὶ ἔσται τὰ ἐλέη...». Εὐθὺς μετὰ τὸν ἀσπασμὸν τοῦτον ἐπηκολούθει ἡ «χειροτονία»¹ τῆς διακονίσσης, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ τοῦ διακόνου. Ἡ χειροτονία τῆς διακονίσσης, ὡς καὶ ἡ τοῦ διακόνου, ἠδύνατο νὰ γίνῃ οὐ μόνον «ἐπὶ τελείας προσκομιδῆς», ἀλλὰ καὶ «ἐπὶ προηγιασμένων», μετὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης ἀπόθεσιν τῶν τιμίων δώρων τῆς μεγάλης εἰσόδου. Οἱ κώδικες Β, Κ σημειοῦσι τὰ ἐξῆς: «Ἐπεὶ δὲ ἔξεστι τοῦ διακόνου καὶ τῆς διακονίσσης τὴν χειροτονίαν καὶ ἐπὶ τελείας προσκομιδῆς καὶ ἐπὶ προηγιασμένων γίνεσθαι, ὅτε ἐπὶ προηγιασμένων γίνεται ἡ τοιαύτη χειροτονία, εἰσέρχεται ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἴσταται ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης» καὶ τότε γίνεται ἡ χειροτονία κατὰ τὴν γνωστὴν τάξιν².

γ') Ἡ χειροτονηθησομένη διακόνισσα, κατὰ τὴν τελετὴν τῆς χειροτονίας, ἴσταμένη προφανῶς, ὡς καὶ ὁ χειροτονηθησόμενος διάκονος, ἐν τῇ σολέα, πρὸ τῶν ἀγίων θυρῶν, μαφορίῳ κεκαλυμμένη, προσήγετο εἰς τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ἔνθα ὁ ἐπίσκοπος ἐχειροτόνει ταύτην δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, ἀπαγγέλλων ἐπ' αὐτῇ οὐχὶ μίαν εὐχὴν, ὡς κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν αὐτῶν Χειροτονικῶν μνημονευομένας κατωτέρας χειροθεσίας, ἀλλὰ δύο εὐχὰς, τοῦθ' ὅπερ κατὰ τὰ αὐτὰ Χειροτονικά τυγχάνει γνῶρισμα «τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος χειροτονιῶν»³. Ἀμφότεραι αἱ εὐχαὶ αὗται, ἀκολουθοῦσαι τῇ προεξαγγελλομένη ἐκφωνήσει «Ἡ θεία Χάρις, ἡ τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα...» καὶ τῇ ταύτῃ ἐπισυναπτομένη σφραγίσει καὶ ἀπαγγελλόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, ἔχοντος τὰς χεῖρας ἐπιτεθειμένας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς χειροτονουμένης, καταλήγουσιν εἰς δοξολογίαν τῆς ἀγίας Τριάδος⁴. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν δύο τούτων εὐχῶν συμπίπτει οὐσιαστικῶς καὶ ἐννοιολογικῶς πρὸς τὴν ἐν τῷ Χειροτονικῷ τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» ὑπάρχουσαν, ὑποστᾶσα μόνον εἰδολογικὴν τινα ἐπεξεργασίαν. Ὅθεν ἡ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπικρατήσασα «τάξις ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης» προφανῶς εἶναι ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις καὶ διαμόρφωσις τῆς ἀντιστοίχου «διατάξεως» τῶν «Ἀποστολ. Διαταγῶν». Ἐὰν τὰ ἀρχαῖα Χειροτονικά, ὡς τὸ τῶν «Ἀποστ. Διαταγῶν» καὶ τῆς «Διαθήκης τοῦ Κ. ἢ Ἰ. Χ.», ἀντὶ τῶν δύο καθιερωτικῶν εὐχῶν περιέχωσι μίαν καὶ μόνην, τοῦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἀποτελεῖ μόνον γνῶρισμα τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν, ἀλλὰ πασῶν τῶν χειροτονιῶν τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν (διακόνου, πρεσβυτέρου, ἐπισκόπου). Πρόκειται ἀπλῶς περὶ Χειροτονικῶν μιᾶς ἐποχῆς, καθ' ἣν δὲν εἶχεν εἰσέτι διαμορφωθῆ ὁ πανηγυρικὸς χαρακτήρ τῶν χειροτονιῶν.

1. Π. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 8.

2. J. Gouan, σελ. 211. Παν. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 38-39.

3. Κ. Καλλινίκου, σελ. 575.

4. Πρβλ. Π. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 11-12.

δ') Ἡ κατὰ τὴν «χειροτονίαν» τῆς διακονίσσης λεγομένη ἐκφώνησις «Ἡ θεία Χάρις...» ἀποτελεῖ γνῶρισμα μόνον τῆς χειροτονίας τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν (ἐπίσκοπου, πρεσβυτέρου, διακόνου), καθ' ὅσον αὕτη οὐδέποτε ἀκούεται ἐν ταῖς χειροθεσίαις τῶν κατωτέρων κληρικῶν, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ὑποδιακόνου. Ὡσαύτως, ὡς ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἐπεμβαίνει μετὰ τὴν πρώτην εὐχὴν λειτουργὸς τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ, πρὸς δὲν προάγεται ὁ χειροτονοῦμενος (ἐπίσκοπος ἐν χειροτονίᾳ ἐπίσκοπου, πρεσβύτερος ἐν χειροτονίᾳ πρεσβυτέρου καὶ διάκονος ἐν χειροτονίᾳ διακόνου), ὅστις ἀπαγγέλλει τὰ μεταξὺ τῶν δύο εὐχῶν παρεμβαλλόμενα εἰρηνικά, οὕτω καὶ κατὰ τὴν χειροτονίαν τῆς διακονίσσης τὰ εἰρηνικά ταῦτα ἀπαγγέλλονται ὑπὸ διακόνου. Τοῦτο οὐδέποτε γίνεται ἐπὶ τῶν χειροθεσιῶν, αἵτινες γίνονται ἐκτὸς τοῦ βήματος¹.

ε') Ὁ καθ' ὅλου δημόσιος χαρακτήρ τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν, ἢ κατ' αὐτὴν παρουσία κλήρου καὶ λαοῦ, ἢ κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο εὐχῶν παρεμπίπτουσαν «συναπτὴν» συνένωσις τῶν προσευχῶν κλήρου καὶ λαοῦ ὑπὲρ τῆς προχειριζομένης διακονίσσης καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τελικὴ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς διὰ τῆς τελέσεως τῆς χειροτονίας ὑποδηλοῦσι τὴν διὰ τὴν χειροτονίαν συγκατάθεσιν καὶ τὸ σύμφηφον τοῦ σώματος τῶν κληρικῶν καὶ τοῦ ὅλου ἐκκλησιάσματος².

ς') Τούτων οὕτως ἐχόντων, γίνεται κατανοητὸν τὸ ὅτι ἐν μὲν τῇ κατὰ τοὺς κώδικας Π καὶ ΑΘ «τάξει ἐπὶ χειροτονίᾳ διακονίσσης» τονίζεται, ὅτι «τελεῖται καὶ ἐπὶ ταύτῃ πάντα, ὅσα καὶ ἐπὶ τοῖς διακόνουσι, ὀλίγων τινῶν γινομένων ἐνηλλαγμένως»³, ἐν δὲ τῷ Εἰληταρίῳ Ξ ἀναγράφεται ἐπίσης, ὅτι καὶ κατὰ τὴν χειροτονίαν τῆς διακονίσσης τελοῦνται σχεδὸν ὅσα καὶ κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου⁴. Ἡ «χειροτονία» τῆς διακονίσσης διαφέρει τῆς τοῦ διακόνου ἐν ἐλαχίστοις μόνον σημείοις. Ἐνῶ ὁ χειροτονηθησόμενος διάκονος «ἐρείδει τὸ μέτωπον αὐτοῦ τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ καὶ κλίνει τὸ γόνυ τὸ δεξιόν»⁵, ἡ διακόνισσα οὐδέτερον τῶν ποδῶν ἐκλίνειν, εἴτε διὰ λόγους εὐπρεπείας καὶ κοσμιότητος, ὡς συμπεραίνει τις ἐκ τῆς νεστοριανῆς «Ordo mulierum

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 30-53.

2. Πρβλ. διὰ τοὺς διακόνους ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 8 καὶ 12.

3. Δμητριέβσκη, σελ. 996.

4. Αὐτόθι, σελ. 360-361.

5. Ὡς παρατηρήθη (Κ. Καλλινίκου, σελ. 535), ἡ κλίσις τοῦ ἐνός καὶ μόνου γόνατος δηλοῖ τὸ στενὸν τῆς διακονικῆς δράσεως, τοῦ διακονικοῦ βαθμοῦ τ. ἐ. μὴ ἀντιπροσωπεύοντος πλήρη ἱερωσύνην. Κατὰ τὸν Συμεῶνα Θεσσαλονίκης, ὁ διάκονος «ὡς διακονῶν τοῖνον ὦν καὶ οὐ τελειῶν τὸ ἐν κλίνει καὶ μόνον γόνυ» (Συμεῶν Θεσσαλ., Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν, κεφ. ρξθ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 155, στ. 376). Π. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 11.

diaconissarum», ἐν ἧ ἡ κλίσις (κάμφις) τῶν γονάτων χαρακτηρίζεται ὡς τι μὴ ἀρμόζον (undecorum) ¹, εἴτε ἵνα δηλωθῇ, ὅτι τὸ λειτούργημα τῆς διακονίσσης ἦτο κατώτερόν πως τοῦ ἀξιώματος τοῦ διακόνου ², εἴτε διότι ἐν τῇ χειροτονίᾳ τῶν διακονισσῶν ἐπέζησε ἀρχαιότερα ἐνδεχομένως συνήθεια, καθ' ἣν οἱ χειροτονοῦμενοι ὄρθιοι παρὰ τὴν ἀγ. Τράπεζαν καὶ οὐχὶ γονυπετεῖς ἐδέχοντο τὴν χειροτονίαν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη κεραιτύνεται ὑπὸ μικρογραφίας ἐν χειρογράφῳ τινὶ παριστάσῃ τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον χειροτονοῦμενον ἐν στάσει ὄρθια» ³.

Ἡ χειροτονουμένη διακόνισσα περιεβάλλετο, ὡς καὶ ὁ διάκονος, τὸ διακονικὸν ὠράριον, φέρουσα ὅμως τοῦτο ὑπὸ τὸ μαφώριον μετὰ τῶν δύο ἀρχῶν αὐτοῦ ἔμπροσθεν. Καὶ ἐνῶ εὐθὺς μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου ἀνατίθεται αὐτῷ ἢ παρὰ τὸ θυσιαστήριον διακονία, διότι ὁ ἀρχιερεὺς «ἐπιδίδωσιν αὐτῷ τὸ ἅγιον ῥιπίδιον καὶ ἰστᾶ αὐτὸν ῥιπίζοντα ἐν τῇ ἀγία τραπέζῃ τὰ τίμια δῶρα», ἡ χειροτονηθεῖσα διακόνισσα οὐδεμίαν ἀναλαμβάνει ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας Κοινωνίας ἡ διακόνισσα κοινωνεῖ, ὡς ὁ διάκονος, λαμβάνουσα τὸ ἅγιον ποτήριον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀρχιερέως, ἀλλ' ἐνῶ ὁ διάκονος «περικατέχων» αὐτό, «μεταδίδωσι τοῖς προσερχομένοις τοῦ ἁγίου αἵματος» ⁴, ἡ διακόνισσα «οὐδενὶ μεταδίδωσιν», ἀλλ' «ἐπιτίθησιν αὐτὸ τῇ ἀγία τραπέζῃ».

ζ') Ἡ σφριζομένη νεστοριανῆ «*Ordo chirotoniae mulierum diaconissarum*» ἐκπροσωπεῖ πιθανῶς μεταγενεστέραν ἐξέλιξιν. Ἐν ταύτῃ τονίζεται, ὅτι ἡ χειροτονηθησομένη ἀπὸ τοῦ Διακονικοῦ προσάγεται τῷ ἐπισκόπῳ. Αὕτη, κατὰ τὴν ὥραν τῆς χειροτονίας, ἔχει ἠνωμένας τὰς χεῖρας καὶ κλίνει ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, διότι ἡ κλίσις τῶν γονάτων, ὡς εἴπομεν καὶ προηγουμένως, χαρακτηρίζεται ὡς τι ἀπρεπές (hoc enim indecorum est). Ἡ πρώτη ἐκ τῶν δύο καθιερωτικῶν εὐχῶν εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς (νεστοριανῆς) χειροτονίας τοῦ διακόνου, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν τῆς «διατάξεως ἐπὶ χειροτονίᾳ διακονίσσης» τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» καὶ πρὸς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο εὐχῶν τῆς ἀντιστοίχου «τάξεως» τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων βυζαντινῶν χειρογράφων Χειροτονικῶν, μνημονεύουσα ἐπὶ πλέον καὶ τὰ διδασκτικὰ καθήκοντα τῆς διακονίσσης ⁵.

1. Assemani, ἐνθ' ἄνωτ. Denzinger, ἐνθ' ἄνωτ.

2. Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀρ. 5 ὑποσημείωσιν ἐν σελ. 585.

3. Leclercq, Grégoire de Nazianze ἐν Cabrol D. A. L. τόμ. 6, στ. 1682 καὶ εἰκὼν 5417. Π. Τρεμπέλα, Τάξεις..., σελ. 22.

4. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ Βαρβερινοῦ κώδικος ἀνάγεται εἰς χρόνους, καθ' οὓς κεχωρισμένως ἔτι μετεδίδοντο τοῖς πιστοῖς τὰ καθηγιασμένα εἶδη καὶ ἡ θεία κοινωνία ἤρχιζε συγχρόνως καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ἱ. βήματος.

5. Συμφώνως πρὸς διασωθείσας μαρτυρίας, παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις κατὰ

η') Ἡ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ διαμορφωθείσα «τάξις» τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τὴν ἀντίστοιχον τελετὴν τῆς καθιέρωσης τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Δύσει. Ἡ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ τάξις τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν κατ' ἀρχὰς συνεπιπτε πιθανώτατα πρὸς τὴν ἐν τῇ Καθολικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦσαν. Τοῦ χρόνου προϊόντος, ἡ τάξις αὕτη, συγχωνευθεῖσα πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐπικρατοῦσαν τάξιν τῆς καθιέρωσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς χήρας (Consecratio viduae, quae fuerit castitatem professa)¹ καὶ σχετισθεῖσα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἡγουμένης (Ordnatio abbatissae canonicam regulam profitentis)², ἀπεχρυσταλλώθη εἰς τὴν Ordo ad diaconissam faciendam, ἥτις, στοιχοῦσα ἐν πολλοῖς οὐσιώδεσι σημείοις τῇ ἑλληνικῇ «τάξει ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης», διαφέρει ταύτης εἰδολογικῶς, ἔχουσα πομπώδη μορφήν. Πάντως καὶ ἐν τῇ δυτικῇ «τάξει» (Ordo) γίνεται λόγος περὶ ὠραρίου (Orarium), φερομένου ἀπὸ τοῦ τραχήλου, τῶν δύο ἄκρων αὐτοῦ ὄντων sub tunica. Ὡσαύτως ἐν τῇ «τάξει» (Ordo) ταύτῃ λέγεται, ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἡ μέλλουσα διακόνισσα προσπίπτει πρηγῆς (prostrata), γίνεται λιτανεῖα, τοῦθ' ὅπερ εἶναι οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῶν παρὰ τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ χειροτονιῶν πάντων τῶν βαθμῶν. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἀπαγγελλομένων εὐχῶν ἡ μία (Exaudi Domine) συμπίπτει πρὸς τὴν σχετικὴν καὶ ἀντίστοιχον εὐχὴν τῆς ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Hittorp παραδιδομένης ἡμῖν «χειροτονίας τῶν διακόνων» (Ordnatio diaconorum)³, ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῇ Δύσει⁴. Ἐπίσης καὶ ἐν τῇ Δύσει ἡ χειροτονία τῶν διακονισσῶν συνεδέετο μετ' εἰδικῆς λειτουργίας (Missa ad diaconam faciendam), μνημονευομένης οὐ μόνον ἐν τῇ Ordo ad diaconissam faciendam, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μεσαιωνικῶν Pontificale⁵. Κατὰ τὴν καθιέρωσιν τῶν διακονισσῶν

τὴν καθιέρωσιν τῶν διακονισσῶν συνεδυάζοντο ἀφ' ἐνὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Denzinger (II, 71) παραδιδόμενον ἡμῖν τυπικὸν τῆς μονοφυσικῆς καθιέρωσης τῆς ἡγουμένης καὶ ἀφ' ἑτέρου μίᾳ τελετῇ τῆς παραδόσεως τῆς διακονικῆς στολῆς (A. Kalsbach, σελ. 59). Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο «in porta, non intra altare» (Denzinger, II, 71. Πρβλ. A. Kalsbach, σελ. 59).

1. M. Hittorp, ἐνθ' ἄνωτ. (ἔκδ. Köln), σελ. 149.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 145-146.

3. Αὐτόθι, σελ. 91-92.

4. Τὴν εὐχὴν ταύτην (Exaudi Domine...) ὡς κοινὴν διὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου καὶ τῆς διακονίσσης ἰδὲ ὡσαύτως ἐν τοῖς ἐξῆς: Pontifical Engberts, Erzbischofs von York (732-766): Marténe, De antiquis ecclesiae ritibus, Rouen 1700/1702, II, 99. F. E. Warren, The Leofric missal, Oxford 1883, σελ. 216.

5. Περὶ τῆς λειτουργίας ταύτης ποιοῦνται λόγον ἐν χειρόγραφον τῆς πόλεως Einchstaett, γραφὲν τὸ ἔτος 1071 διὰ τὸν ἐπίσκοπον ταύτης, ἐν χειρόγραφον τοῦ Londers, προσερχόμενον ἐκ Mayence καὶ ἕτερον χειρόγραφον τοῦ Mont-Cassin, γραφὲν τὸν ἰα'

ἐν τῇ Δύσει, πλὴν τοῦ ὠραρίου, παρεδίδοτο ταύταις δακτύλιος (annulus) καὶ στέφανος ἐξ ἀνθέων (torquis) ¹.

5. Τὰ ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ λεχθέντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν ἀπετέλει μιαν ἰδιότυπὸν πῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν. Ἐνῶ ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῆς «χειροτονίας» αὐτῶν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ τάξις αὕτη διέφερε κατὰ τι τῆς τῶν διακόνων, ἅτε μὴ προϋποθέτουσα τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως ἐτέρων — εἴτε κατωτέρων, εἴτε ἀνωτέρων — βαθμῶν γυναικείου κλήρου, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐξ ἄλλου «χειροτονίας», διαφερούσης τῆς τῶν κατωτέρων χειροτονιῶν καὶ ἐχούσης τὰ περισσότερα τῶν γνωρισμάτων τῶν ἀνωτέρων χειροτονιῶν, ἐξάγεται, ὅτι αἱ διακόνισσαι κατεῖχον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἱεραρχικὴν θέσιν, ἀνωτέραν τῆς τῶν λοιπῶν τάξεων τοῦ κατωτέρου κλήρου (ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, ὑποδιακόνων κ. λ.). Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ διαφορὰ τῶν ἀπόψεων τῶν ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς χειροτονίας ταύτης, τῶν μὲν ἰσχυριζομένων, ὅτι πρόκειται περὶ χειροτονίας ἐν τῇ συγχρόνῳ τῆς λέξεως ἑνωσίᾳ ², τῶν δὲ διατεινομένων, ὅτι ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν ἦτο ἀπλῆ χειροθεσία καὶ καθιέρωσις, μεταδίδουσα ταῖς καθιερουμέναις τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν βοηθητικῶς εἰς ὠρισμένα ἐκκλησιαστικὰ διακονήματα ³. Πρὸς λύσιν τοῦ ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης τῶν γνωμῶν προκύπτοντος προβλήματος καὶ πρὸς ἐξαγωγήν ὅσον τὸ δυνατόν ὀρθοτέρου συμπεράσματος, μὴ νοθευομένου ὑπὸ αἰτιῶν προϋποθέσεων καὶ προκαταλήψεων, ἀλλ' ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ ἐν τῇ μακραίωνι πράξει τῆς Ἐκκλησίας ἀποκρυσταλλωθὲν πνεῦμα αὐτῆς, ἐπιβάλλεται, ὅπως ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ἐξετάσωμεν τὰς κανονικὰς συνεπειὰς τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθ' ὅλου ὑπάρχοντος καὶ εἰς τὰς διακονίσσας ἀναφερομένου πηγαίου ὕλικου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι τεθησαυρισμένον τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ⁴.

αἰῶνα διὰ τὴν μονὴν ταύτην (Andrieu, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 151, 155, 159, 182. Bouuaert, σελ. 1194).

1. Πρβλ. Binterim, σελ. 446.

2. Κατὰ τὸν Turner ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν εἶναι χειροτονία «ἐν τῇ πλήρει σημασίᾳ τῆς λέξεως» (in the full sense of the word) (C. H. Turner, σελ. 338).

3. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. Bouuaert, σ. 1194. P. Hinschius, System des Kathol. Kirchenrechts, Berlin 1869, τ. 1, σελ. 8. Sagmüller, Lehrbuch des Kath. Kirchenrechts, Freiburg im Br. 1900, σ. 156.

4. Ὡς παρατηρεῖ ἡ Borsinger (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 21), τὸ ἐὰν ἡ τάξις τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν εἶναι Ordo major ἢ Ordo minor ἢ ἀπλῆ benedictio εἶναι ἐν πρόβλημα, ὅπερ μόνον δι' ἀντικειμενικῆς ἐρένης δύναται νὰ διαφωτισθῇ καὶ οὐχὶ «διὰ μεταθέσεως τοῦ συγχρόνου ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου εἰς τὰς παλαιότερας χριστιανικὰς σχέσεις» (A. Ludwig, σελ. 548).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΑΝΟΝΙΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΗΣ "ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ,"
Ἡ "ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑΣ," ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝα') Ἡ ἐν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ καθ' ὄλου Ἐκκλησίᾳ
θέσις τῶν διακονισσῶν.

1. Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις τῶν πηγῶν ἀποδεικνύει ἐν πρώτοις, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας ἐπεκράτησεν ἢ παρά τισιν αἰρετικοῖς (Μοντανισταῖς, Μαρκιωνισταῖς κ.λ.) δημιουργηθεῖσα ἀντίληψις, καθ' ἣν αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ ἀποκτήσωσιν ἱερατικά καθήκοντα, ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς ἐπικρατεῖ σχετικῶς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνιμος καὶ σταθερὰ παράδοσις. Ἦδη ὁ Ἄπ. Παῦλος εἶχεν ἀπαγορεύσει ταῖς γυναῖξί τὸ δημόσιον κήρυγμα (Ἄ Κορ. ιδ', 34· Ἄ Τιμ. β', 12). Ὁ Τερτυλλιανὸς ὡσαύτως ἐτόνιζεν, ὅτι εἶναι ἀπηγορευμένον αὐταῖς τὸ κηρῦττειν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ συναθροίσει, τὸ βαπτίζειν καὶ τὸ τελεῖν τὰ ἱερατικά-πρεσβυτερικά ἔργα¹. Διὸ οὗτος ἐπολέμει ὀξέως τὴν παρὰ ταῖς—μαρκιωνιτικαῖς ἰδίᾳ²—αἰρέσεις παρατηρουμένην γυναικείαν χειραφεσίαν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἰδιοποίησιν τῶν ἀνδρικῶν ἱερατικῶν δικαιωμάτων³. Ὁ Ὡριγένης ἐπίσης ἀπαγορεύει τὸ δημόσιον κήρυγμα τῶν γυναικῶν⁴, ἐπιτρέπων μόνον αὐταῖς τὸ διδάσκειν τὰς ὁμοφύλους αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τὰς νεάνιδας⁵. Ἡ «Διδασκαλία» καταπολεμεῖ τὴν δημοσίαν διδασκαλίαν τῶν χηρῶν καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν τέλεσιν τοῦ βαπτίσματος⁶. Ἐν τοῖς «Ἐκκλησιαστικοῖς Κανόσι τῶν Ἀποστόλων» (ἀρχαί δ' αἰῶνος) διασφύζεται ἀπόκρυφος διήγησις, ἣτις τονίζει, ὅτι εἶναι ἀπηγορευμένη ταῖς γυναῖξί ἢ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας⁷. Χαρακτηριστικῆ ἔπειτα τυγχάνει καὶ ἡ

1. «Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, nedum sacerdotalis officii sortem vindicare» (Tertull., De virginibus velandis IX, Migne P. L. τόμ. 2, στ. 950).

2. Ad. Harnack, σελ. 602.

3. «Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere, exorcismos agere, curaciones repromittere, forsitan et tingere» (Tertull., De praescriptionibus haeticorum, κεφ. 41, 5 ἐν Migne P. L. τόμ. 2, στ. 56).

4. Cramer, Caten. in ep. I ad Cor. σελ. 279 (A. Harnack, σελ. 603).

5. «Docere enim mulieri non permitto neque principari viro. Vult esse mulieres bene docentes, ut ad castitatem suadeant non adulescentes, sed adulescentulas. Indecens quippe est, ut mulier magistra viri fiat» (Ὡριγ., Ὁμ. εἰς Ἡσ. VI, 3 ἐν Baerens, σελ. 273, 8 ἐξ.- Mayer, σελ. 8).

6. Διδασκαλία III, 6, 1-2 καὶ III, 9, 1. F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 190 ἐξ. καὶ 198-200.

7. Th. Schermann, τόμ. 1, σελ. 31 ἐξ. «Διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος» παρὰ Lagarde Reliq. σ. 79 ἐν Uhlhorn, σελ. 165. E. Hauler, Didascaliae Apostolorum, Fragmenta Ver. Lat., Lipsiae, M. C. M. XXXV, 2 ἐξ. L. Stöcker, σελ. 17.

μαρτυρία τοῦ ἁγ. Ἐπιφανείου, ἐν ἣ τολίζεται, «ὅτι μὲν διακονιστῶν τάγμα ἐστὶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ ἱερατεῦσιν»¹. «Εἰ ἱερατεῦειν γυναῖκες Θεῷ προσετάσσοντο..., ἔδει μᾶλλον αὐτὴν τὴν Μαριάμ ἱερατεῖαν ἐκτελέσαι ἐν Καινῇ Διαθήκῃ, τὴν καταξιοθεῖσαν ἐν κόλποις ἰδίοις ὑποδέξασθαι τὸν Παμβασιλέα Θεὸν ἐπουράνιον, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ... Ἄλλ' οὐκ ἠδύοκῃσεν. Ἄλλ' οὐδὲ βάπτισμα δίδόναι πεπίστευται· ἐπεὶ ἠδύνατο ὁ Χριστὸς μᾶλλον παρ' αὐτῆς βαπτισθῆναι ἢ περὶ παρὰ Ἰωάννου...». Καὶ ἐνῶ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων «κατεστάθησαν διαδοχαὶ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἐν οἴκῳ Θεοῦ, οὐδαμοῦ γυνὴ ἐν τούτοις κατεστάθη. Ἦσαν δὲ τέσσαρες θυγατέρες Φιλίππου τῷ εὐαγγελιστῇ προφητεύουσαι, οὐ μὴν ἱεουργοῦσαι. Καὶ ἦν Ἄννα προφήτις θυγάτηρ Φανουὴλ, ἀλλ' οὐχ ἱερατεῖαν πεπιστευμένη»². Ἡ ὑπὸ τῶν γυναικῶν διεκδικησὶς ἱερατικῶν δικαιωμάτων εἶναι, κατὰ τὸν Ἐπιφάνειον, «γυναικῶν τύφος καὶ μανία γυναικωνίτις»³. Ὁ αὐτὸς πατὴρ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ πράξις τοῦ τε παρελθόντος καὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἀποκρούει τὴν ἱερωσύνην τῆς γυναικός: «Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἄχρι διακονιστῶν μόνον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπεδεῆθη τάγμα, χήρας τε ὠνόμασε, καὶ τούτων τὰς ἔτι γραυτέρας πρεσβυτίδας, οὐδαμοῦ δὲ πρεσβυτερίδας ἢ ἱερίσας προσέταξε»⁴. Καὶ ἐν ταῖς «Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς» ῥητῶς ἀπαγορεύεται ταῖς γυναῖξιν τὸ δημόσιον θεῖον κήρυγμα ἢ ἡ τέλεσις τοῦ βαπτίσματος: «Οὐκ ἐπιτρέπομεν γυναῖκας διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ...»⁵. «Περὶ δὲ τοῦ γυναῖκας βαπτίζειν γνωρίζομεν ἡμῖν, ὅτι κίνδυνος οὐ μικρὸς ταῖς τοῦτο ἐπιχειροῦσαις. Διὸ οὐ συμβουλευόμεν· ἐπισφαλὲς γάρ, μᾶλλον δὲ παράνομον καὶ ἀσεβές. Εἰ δὲ διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπετρέψαμεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ φύσιν τις συγχωρήσει; Τοῦτο γὰρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀθεότητος τὸ ἀγνόημα... ἱερείας χειροτονεῖν, ἀλλ' οὐ τῆς Χριστοῦ διατάξεως»⁶.

Αἱ ἀνωτέρω παρατεθεῖσαι μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσι μὲν σαφῶς, ὅτι τὸ γυναικεῖον διακονικὸν λειτουργήμα οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ δυνατότητα προαγωγῆς τῶν διακονιστῶν εἰς βαθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ πρεσβυτέρου, ἀλλ' ἡμῶς οὐδόλως κατ' ἀρχὴν καὶ κατ' αἰτιώδη σχέσιν ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ διακόνισσαι δὲν ἀνήκον εἰς τὸν κλῆρον, νοούμενον ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ ἔννοιαν, καθ' ἣν εἰς τὸν κλῆρον ἀνήκουσι τόσον οἱ διάκονοι, ὅσον καὶ οἱ κατώτεροι κληρικοὶ (ὑποδιάκονοι κ.λ.)⁷. Οἱ ἐξάγοντες

1. Ἐπιφανείου, Κατὰ αἵρέσεων 79, 3 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 42, στ. 744-745.

2. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἄνωτ. L. Stöcker, σελ. 17.

3. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Ἐνθ' ἄνωτ.

5. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. III, κεφ. ζ', Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 776.

6. Ἐνθ' ἄνωτ., βιβλ. III, κεφ. θ', στ. 781-786. Ἡεβλ. Διδασκαλίαν III, 5, 6, 9 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 188-192, 198.

7. Ὅταν ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ χρησιμοποιῶμεν τὴν λέξιν «κλήρος», ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὴν εὐρυτέραν αὐτὴν ἔννοιαν αὐτῆς.

τὸ συμπέρασμα τοῦτο διαπράττουσι τὸ λογικὸν σφάλμα τῆς τῶν «ἄρων τετράδος», συνδέοντες καὶ συναρτῶντες τὴν ἔννοιαν τῆς χειροτονίας καὶ τοῦ κληρικοῦ λειτουργήματος πρὸς τὸν βαθμὸν μόνον τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου, ταυτίζοντες τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου ἢ τὴν χειροθεσίαν τῶν κατωτέρων κληρικῶν πρὸς τὴν χειροτονίαν τοῦ πρεσβυτέρου ἢ ἐπισκόπου καὶ παραθεωροῦντες τὸ γεγονός, ὅτι οὐ μόνον αἱ διακόνισσαι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ διάκονοι, ἂν καὶ ἀναμφισβητήτως οὗτοι ἀνήκωσιν εἰς τὸν ἀνώτερον κλῆρον, δὲν ἔχουσι πρεσβυτερικὰ δικαιώματα, τοῦθ' ὅπερ κυρίως ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τῆς ἐννοίας τοῦ διακονικοῦ βαθμοῦ. Τὸ ὅτι ἡ φράσις τοῦ Ἐπιφανείου «διακονισσῶν τάγμα ἐστὶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ ἱερατεῦειν»¹ οὐδὲν μαρτυρεῖ ἐναντίον τῆς ἐν τῷ κλήρῳ καὶ ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν κατατάξεως τῶν διακονισσῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ ὑπομνήσκει, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν ἀνώτερον κλῆρον ἀνήκοντες διάκονοι δὲν τελοῦσι τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας: «Καὶ γὰρ οὔτε διάκονοι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει ἐπιστεύθησάν τι μυστήριον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ μόνον διακονεῖν τὰ ἐπιτελούμενα»². Διὸ καὶ αἱ Ἀποστολικαὶ Διατάγαι τονίζουσι: «Διάκονος οὐκ εὐλογεῖ, οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ β α π τ ἰ ζ ε ι, οὐ π ρ ο σ φ έ ρ ε ι, τοῦ δὲ ἐπισκόπου προσενεγκότος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ, οὐ χ ὠ ς ἱ ε ρ ε ὑ ς, ἀλλ' ὡς διακονούμενος ἱερεῦσιν»³. Ὡσαύτως ὁ 4ος κανὼν τῆς—νομιζομένης—Δ' ἐν Carthagine συνόδου τονίζει, ὅτι ὁ διάκονος «*n o n a d s a c e r d o t i u m, s e d a d m i n i s t e r i u m c o n s e c r a t u r*»⁴. Καὶ ἡ «Διαθήκη» τονίζει, ὅτι ὁ διάκονος «*n o n a d s a c e r d o t i u m o r d i n a t u r, s e d a d m i n i s t e r i u m e p i s c o p i e t e c c l e s i a e*»⁵.

2. Σαφεῖς μαρτυρίαι τῶν πηγῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν πρέπει νὰ διακρίνηται σαφῶς ἀπὸ τῆς ἀπλῆς καθιερώσεως ἢ καταστάσεως ἢ εὐλογίας τῶν παρθένων, χηρῶν κ.λ., αἵτινες—τονίζεται, ὅτι—δὲν χειροτονοῦνται⁶, ἅτε μὴ παραδοθείσης σχετικῆς ἐπιταγῆς τοῦ Κυρίου⁷. Ὅθεν διὰ τὰς διακόνισσας προφανῶς ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ συνείδησις, ὅτι «ἐχειροτονοῦντο», ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί, «θεία ἐπιταγῆ». Καὶ κατὰ τὴν «Αἰγυπτιακὴν Ἐκκλησιαστικὴν Διάταξιν» αἱ μὴ ἔχουσαι διακονικὸν ἀξίωμα χῆραι δὲν χειροτονοῦνται, ἀλλὰ μετὰ ἐπιμελῆ δοκιμασίαν ἀπλῶς

1. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. 42, στ. 744.

2. Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 744—745.

3. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. κη' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1124.

4. Borsinger, σελ. 40. Πρβλ. Jos. Mayer, σελ. 43.

5. Rahmani, I, 38, σελ. 93.

6. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. κδ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1121.

7. «Ἐπιταγὴν γὰρ Κυρίου οὐκ ἔχομεν» (Ἀπ. Διατάγαι, ἐνθ' ἀνωτ.).

«καθίστανται» εἰς τὴν τάξιν τῶν χηρῶν ¹. Κατὰ τὴν «Διαθήκην», ἐνῶ ὁ μὲν ἀναγνώστης δὲν χειροτονεῖται, ἀλλ' ἀπλῶς *constituitur* (= καθίσταται), ἡ δὲ παρθένος οὔτε χειροτονεῖται οὔτε *constituitur*, ἀντιθέτως ἡ διακονικὰ λειτουργήματα ἔχουσα χήρα *ordinatur* (= χειροτονεῖται), ὡς ἀκριβῶς χειροτονοῦνται καὶ αἱ λοιπαὶ τάξεις τοῦ ἀνωτέρου κλήρου (διάκονοι, πρεσβύτεροι, ἐπίσκοποι) ². Τὸ ὅτι ἡ χειροτονία τῶν διακονιστῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπλῆ καθιέρωσις καὶ εὐλογία ἀποδεικνύεται σαφῶς καὶ ἐκ τῆς ἐν τοῖς βυζαντινοῖς Χειροτονικοῖς ὑπαρχούσης «τάξεως» τῆς χειροτονίας ταύτης, ὡς κατεδείχθη ἐπαρκῶς ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ.

Ἡ περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονιστῶν ἀντίληψις ἡμῶν θὰ εἶναι πληρεστέρα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τοὺς ποικίλους χαρακτηρισμοὺς τοῦ γυναικείου διακονικοῦ ἀξιώματος. Ἡ τάξις τῶν διακονιστῶν εἶναι «ἐκκλησιαστικὴ τάξις» καὶ «ιερά τάξις» ³, ἡ δὲ διακονία αὐτῆς εἶναι «ιερά διακονία» ⁴. Ἡ ὑπηρεσία τῆς διακονίσης-χήρας ἐν τῇ «Διαθήκῃ» χαρακτηρίζεται ὡς «*ministerium sacerdotii*» ⁵. Ὡσαύτως κατὰ τὴν 6ην Ἰουστινιάνειον Νεαράν ἡ σωφροσύνη καὶ ἀγνότης τῆς διακονίσης εἶναι τι «ὀφειλόμενον τῇ ἱερωσύνῃ» ⁶, τ. ἔ. τῷ κληρικῷ ἀξιώματι. Ἐν τῇ τάξει τῆς χειροτονίας τῶν διακονιστῶν, ὡς εἶδομεν ⁷, γίνεται μνεία τῆς θεραπευούσης τὰ ἀσθενῆ θείας Χάριτος καὶ ἀπευθύνεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου δέησις πρὸς τὸν Παντοδύναμον Θεόν, τὸν «οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναῖξι δωρησάμενον τὴν χάριν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος», ἵνα καταπέμψῃ τῇ χειροτονουμένη τὴν «πλουσίαν δωρεάν» τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ ἵνα προσδεχθῇ ταύτην «ἐν τάξει λειτουργῶν» ⁸.

3. Τὸ ὅτι αἱ διακόνισσαι ἐν τῇ ἱεραρχικῇ κλίμακι τῶν τάξεων τοῦ κλήρου κατεῖχον ἰδίαν θέσιν ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τῶν ἐν τῷ Α' κεφαλαίῳ παρατεθεισῶν μαρτυριῶν, ἐν αἷς μαρτυρεῖται, ὅτι αἱ διακονικὸν λειτουργήματα ἔχουσαι χήραι συνηριθμοῦντο μετὰ τῶν κληρικῶν, σαφῶς διακρινόμεναι ἀπὸ τῶν λαϊκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ πλείστων ἑτέρων μαρτυριῶν. Κατὰ τὴν «Διδασκαλίαν» ἡ διακόνισσα κατέχει, ὡς ἤδη εἶδομεν ⁹, λίαν τιμητικὴν ἐν ταῖς τά-

1. De Lagarde, Ägyptische Kirchenordnung, κεφ 37 ἐν Hans Achelis, Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechts I, Leipzig 1891.

2. Rahmani, I, 45, 46, σελ. 105 καὶ 107.

3. Νεαρά 6η, κεφ. ις' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 43—44.

4. Νεαρά 6η, κεφ. ια', ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 43—44.

5. Rahmani I, 40, σελ. 97.

6. Νεαρά 6η, κεφ. ις' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 45.

7. Ἰδὲ σελ. 578.

8. Goar, σελ. 218 ἐξ.

9. Ἰδὲ τὸ πρῶτον κεφ. τῆς παρούσης μελέτης.

ξεσι τοῦ κλήρου θέσιν, καθ' ὅσον ἐν αὐτῇ ἀφ' ἐνὸς τονίζεται, ὅτι οἱ διάκονοι καὶ αἱ διακόνισσαι ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ λειτουργήμα, τὸ τῆς διακονίας (ministerium diaconiae) καὶ εἶναι ὡς μία ψυχὴ ἐν δυοῖ σώμασι¹ καὶ ἀφ' ἐτέρου ὁ ἐπίσκοπος παραλληλίζεται πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα, ὁ διάκονος πρὸς τὸν Χριστόν, ἡ διακόνισσα πρὸς τὸ Ἁγ. Πνεῦμα καὶ οἱ πρεσβύτεροι πρὸς τοὺς ἀποστόλους: «Hic locum Dei sequens sicuti Deus honoretur a vobis, quoniam episcopus in typum Dei praesidet vobis. Diaconus autem in typum Christi adstat; ergo diligatur a vobis. Diaconissa vero in typum Sancti Spiritus honoretur a vobis. Presbyteri etiam in typum apostolorum spectentur a vobis...»². Καὶ ἐν τῷ κς' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν «Ἀπ. Διαταγῶν», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκτίθεται «εἰς τίνος τύπον καὶ ἀξιᾶν ἕκαστος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τέταται παρὰ Θεοῦ»³, ἐπαναλαμβάνονται τὰ ὑπὸ τῆς «Διδασκαλίας» λεγόμενα: «Οὗτος ὁ (ἐπίσκοπος) ὑμῶν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεόν, ὃς ὀφείλει τῆς παρ' ὑμῶν τιμῆς ἀπολαύειν... Ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν... Ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστάσθω ὡς ὁ Χριστὸς τῷ Πατρὶ καὶ λειτουργεῖτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀμέμπτως, ὡς ὁ Χριστὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδέν, τὰ ἀρεστὰ ποιεῖ τῷ Πατρὶ πάντοτε. Ἡ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ Ἁγ. Πνεύματος τετιμῆσθω ὑμῖν, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου πράττουσα ἢ φθεγγομένη, ὡς οὐδὲ ὁ Παράκλητος ἀφ' ἑαυτοῦ τι λαλεῖ ἢ ποιεῖ, ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστόν, περιμένει τὸ Ἐκεῖνου θέλημα· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰς τὸν Χριστόν πιστεῦσαι ἄνευ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, οὕτως ἄνευ τῆς διακόνου μηδεμίᾳ προσίτω γυνὴ τῷ διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. Οἱ τε πρεσβύτεροι εἰς τύπον τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομίσθωσαν, διδάσκαλοι ἔστωσαν θεογνωσίας...»⁴.

Νέα ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐν τῷ κλήρῳ κατατάξεως τῶν διακονισσῶν τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ τάξις τῆς «χειροτονίας» αὐτῶν ἐν τῷ Χειροτονικῷ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν τάσσεται μετὰ τὴν τάξιν τῆς χειροτονίας τῶν διακόνων καὶ πρὸ τῆς τάξεως τῆς χειροτονίας τοῦ ὑποδιακόνου⁵. Κατὰ τὴν «Διαθήκην τοῦ Κ. ἢ Ἰ.Χ.» αἱ διακονικὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργήματα ἔχουσαι χῆραι ἀνήκουσιν εἰς τὸν κλῆρον, τασσόμεναι πάντοτε μετὰ τὸν ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον καὶ διάκονον καὶ πρὸ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ τοῦ ἀναγνώστου. Οὕτως ἡ ἐν τῷ Χειροτονικῷ τῆς «Διαθήκης» ὑπάρχουσα καὶ ἐν τῷ

1. Αὐτόθι.

2. F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 104, 6. The Ministry of Women, σελ. 16. C. H. Turner, σελ. 335. Jos. Mayer, σελ. 19. E. Hauler, ἐνθ' ἄνωτ. Borsinger, σελ. 24.

3. Ἀποστολ. Διατ., βιβλ. β', κεφ. κς' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 665—669.

4. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 668.

5. Ἀποστολ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. ιθ'-κ ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1116—1117.

προηγούμενῳ κεφαλαίῳ μνημονευθεῖσα χειροτονία τῆς χήρας—διακόνου (Ordinatio viduae) τάσσεται ἐν τῷ Χειροτονικῷ τούτῳ εὐθύς μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου καὶ πρὸ τῆς καθιερώσεως τοῦ ὑποδιακόνου¹. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσφορᾶς αἱ χῆραι—διακόνισσαι ἔχουσι, κατὰ τὴν «Διαθήκην», θέσιν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, ἰστάμεναι μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἔχουσαι θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν διακόνων, ὀλίγες ἴστανται πρὸς τὰ δεξιὰ: «Primus in medio consistat episcopus, et post ipsum immediate sistant presbyteri hinc et inde, et post presbyteros, qui sunt in parte sinistra, sequantur proxime viduae, post presbyteros, qui sunt in parte dextera, stent diaconi, et post hos lectores, et post lectores hypodiaconi...»². Κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θείας Κοινωνίας αἱ διάκονοι—χῆραι κοινωνοῦσιν εὐθύς μετὰ τοὺς διακόνους καὶ πρὸ τῶν ἀναγνώστων καὶ τῶν ὑποδιακόνων: «Suscipiat prius clerus sequenti ordine: episcopus, dein presbyteri, postea diaconi, hinc viduae, tunc lectores, tunc hypodiaconi...»³.

Ὅτι αἱ χειροτονημένοι διακόνισσαι ἀνήκουσιν εἰς τὸν κλῆρον μαρτυρεῖται σαφέστατα καὶ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ὁ Ἰουστινιάνειος κῶδιξ, τάσσει τὰς διακόνισσας εἰς τὸν κλῆρον, ποιεῖται περὶ αὐτῶν λόγον ἐν νομοθετικαῖς διατάξεσι, αἵτινες ἔχουσι τὸν τίτλον «Περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν» (De episcopis et clericis)⁴. Ἡ 6ῃ Ἰουστινιάνειος Νεαρά ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον: «Περὶ τοῦ πῶς δεῖ χειροτονεῖσθαι τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἄρρενας καὶ θηλείας»⁵. Ἡ 3ῃ Ἰουστ. Νεαρά, ἥτις φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ ὀρισμένου εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἀγιωτάτης μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀγιωτάτων Ἐκκλησιῶν τῆς πανευδαίμονος (πόλεως)»⁶, ὀρίζει, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγ. Σοφίας δεόν νὰ ὑπηρετῶσιν 60 ἱερεῖς, 100 διάκονοι, 40 διακόνισσαι («διακόνους δὲ ἄρρενας ἕκαστον καὶ τεσσαράκοντα δὲ θηλείας»), 90 ὑποδιάκονοι, 110 ἀναγνώσται, 25 ψάλται, τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κληρικῶν τῆς Ἀγ. Σοφίας ἀνερχομένου εἰς 425, ἐκτὸς τῶν 100 ὀστιάριων⁷. Ὡσαύτως Νεαρά τις τοῦ

1. Rahmani, I, 44, σελ. 105.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., I, 23, σελ. 35—37.

3. Αὐτόθι I, 23, σελ. 47.

4. P. Krueger, Codex Justinianus, Liber Primus, III.

5. Νεαρά 6ῃ ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 35.

6. Νεαρά 3ῃ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18.

7. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 21. Καὶ ὁ Βαλαμάς, ἐρμηνεύων τὸν 13' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, λέγει: «Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξήκοντα πρεσβυτέρους, διακόνους δ' ἕκατὸν καὶ διακόνισσας τεσσαράκοντα ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐτάξεν» (Γ. Α. Παλλη-Μ. Ποτλή, τόμ. 2, σελ. 340 ἐξ.).

Ἡρακλείου (610—614) τάσσει τὰς διακονίσσας εἰς τὸν κλῆρον καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ἐν τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ δέον νὰ ὑπηρετῶσι 40 διακονίσσαι ¹.

Ἐν Ἱεροσολυμιτικοῖς διπτύχοις τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου, ἀναγομένης ὑπὸ τοῦ Brightman εἰς τὸ ἔτος 1166, μνημονεύονται δις διακονίσσαι μεταξύ διακόνων καὶ ὑποδιακόνων:

«Ἐπι ὑπὲρ πρεσβυτέρων, διακόνων, διακονισσῶν, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ἐρμηνευτῶν, ἐπορκιστῶν, ψαλτῶν, μοναζόντων .....

Ἐπι ὑπὲρ πρεσβυτέρων, διακόνων, διακονισσῶν, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ἐρμηνευτῶν...» ².

4. Περί τῆς ἰδίας ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὄργανισμῷ θέσεως τῶν διακονισσῶν μαρτυρεῖ καὶ ἡ καθ' ἑλοῦ ζωῆ τῶν διακονισσῶν, ἥτις ἦτο στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ναοῦ, εἰς ὃν αὐταὶ ὑπηρετοῦν. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χρυσόστομου φαίνεται, ὅτι αἱ διακονίσσαι τῆς Ἁγ. Σοφίας συνεκεντροῦντο δι' ἐποικοδομητικούς σκοποὺς ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ τοῦ ναοῦ ³, ἐνῶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου συνεκεντροῦντο ἐν τῷ χώρῳ «τοῦ γυναικωνίτου νάρθηκος, ἐν ᾧ καὶ τὴν συνήθη (κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας) στάσιν κέκτηνται αἱ τῆς αὐτῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διακονίσσαι», ὡς μεταδίδει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ⁴. Κατὰ τὰς λιτανείας ἐκ τῶν διακονισσῶν «αἱ μὲν παρθένοι λευχεμονοῦσαι, αἱ δὲ χῆραι τὸ μέλαν περιβεβλημέναι ἔνδυμα, περὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τεταγμέναι, ἤγοῦντο τοῦ κλήρου, φέρουσαι ὑπὸ τὸ μαφῶριον τὸ διακονικὸν αὐτῶν ὠράριον μετὰ τῶν ἄκρων αὐτοῦ ἀπηρωρημένων ἔμπροσθεν» ⁵.

Πᾶσα διακονίσσα, ὑπαγομένη ἀμέσως ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον ⁶, ἐθεωρεῖτο ὡς ἐντεταλμένη αὐτοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη ἦτο διακονίσσα «τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ ἐτέτακτο» καὶ ἡ διακονία αὐτῆς ἦτο «ἐκκλησιαστική». Ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς μνημονευομένη σπανιωτάτη μετακίνησις τῶν διακονισσῶν, —ὡς λ.χ. ἡ μετακίνησις τῆς διακονίσσης τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίας Σαβινιανῆς, θείας

1. Φωτίου, Σύνταγμα κανόνων I, 30 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 104, στ. 556. Γ. Α. Πάλλη-Μποτλή, τόμ. 5, σελ. 230. Ἀ. Πασπάτη, σελ. 339.

2. F. E. Brightman, σελ. 501 καὶ 502.

3. Πρβλ. Παλλαδίου, Διάλογος., κεφ. ι', Migne Ἐ. Π. τόμ. 47, στ. 35, ἐνθα λέγεται, ὅτι ὁ Χρυσόστομος «εἰσελθὼν ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ καλεῖ τὴν Ὀλυμπιάδα, ἀναπάλακτον οὖσαν τῆς Ἐκκλησίας σὺν Πενταδία καὶ Πρόκλη ταῖς διακόνισσις».

4. Κωνσταντίνου Πορφυρογενήτου, Ἐκθεσις βασιλείου τάξεως, Migne Ἐ. Π., τόμ. 112, στ. 425—426. «Ἡ ἀριστερὰ ἄκρα τοῦ νάρθηκος τῆς ἁγ. Σοφίας χωρίζεται διὰ τοίχου· ἐδῶ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὑπερφῶν σκολιὰ ἄνοδος καὶ ἐδῶ πιθανὸν ἦτο ἡ στάσις τῶν διακονισσῶν» (Α. Γ. Πασπάτη, σελ. 339).

5. Αἱ διακονίσσαι καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, περ. «Ὁρθοδοξία», σελ. 653.

6. Πρβλ. Karl Müller, σελ. 279 ἐξ.

τοῦ Χρυσοστόμου, μεταβάσης εἰς Κουκουσὸν πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ, ἀγομένου πρὸς τὴν ἐξορίαν ¹—πιθανώτατα ἐγένετο κατόπιν εἰδικῆς ἀδείας τοῦ ἐπισκόπου, ὅφ' ὃν ὑπήγετο ἡ διακόνισσα. Αἱ περὶ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον διακόνισσαι ὑπέστησαν διωγμούς ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, διότι ἀκριβῶς δὲν ἐδείκνυον πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἓνα ἐπίσκοπον ὑπακοήν ². Παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς αἱ εἰς τινα ἐνορίαν ἀνήκουσαι διακόνισσαι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀσκήσωσι τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἐν ἑτέρᾳ ἐνορίᾳ ³.

Αἱ διακόνισσαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διέμενον εἴτε ἐν τοῖς περὶ τὸν ναόν, παρ' ᾧ διηκόνουν, εὐρισκομένους οἰκήμασι καὶ διαμερίσμασιν ⁴, εἴτε ἐν τῷ πλησίον αὐτοῦ κειμένῳ μοναστηρίῳ, εἰς ὃ αὐται ἀνῆκον ⁵, εἴτε ἐν παρθενῶνί τινι ⁶ ἢ οἴκῳ διακονισσῶν, οὐ προῖστατο διακόνισσα ἢ μία «πρώτη τῶν διακονισσῶν»⁷, εἴτε «καθ' ἑαυτὰς» ἢ παρὰ στενοῖς συγγενέσιν αὐτῶν οἷον «γονεῦσι μόνοις ἢ ταῖς ἀληθείαις ἀδελφοῖς ἢ θείοις» ⁸, ἀπαγορευομένου, ὡς εἶδομεν, τοῦ «συνοικεῖν ἀνδράσιν» ⁹. Ἐν τῇ περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ μητέρες διακόνισσαι δὲν ἔμενον μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, τότε ταῦτα, κατὰ τὴν «Διαθήκην», παρεδίδοντο ὑπ' αὐτῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἵνα αὐται, μὴ ἀσχολούμεναι περὶ αὐτὰ καὶ ζῶσαι ἀπερίσπαστοι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ὧσι κατάλληλοι ad ministerium sacerdotii ¹⁰.

Ἀπὸ ὕλικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἡ ζωὴ τῶν διακονισσῶν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν. Αὐταὶ ἐκαλοῦντο «κανονικά» ¹¹, διότι ἀκριβῶς ἀνῆκον εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν «κανόνα», τ.ἔ. εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διατρεφομένων κληρικῶν καὶ λοιπῶν προσώπων ¹². Διὸ αὐταὶ ἐλάμβανον καὶ τὸ ἀνάλογον μέρος ἐκ τῶν διὰ

1. Χρυσοστόμου, Ἐπ. γ' πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, Migne Ἐ. Π. τόμ. 52, στ. 610—612. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 76.

2. Χρυσοστόμου, Ἐπιστολαὶ Ἀμπρούκλη, Migne Ἐ. Π. τόμ. 52, στ. 656—660, 662—663, 718—719.

3. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. VI.

4. Rahmani, I 19, σελ. 27.

5. Πρβλ. Βίος ἡτοι πολιτεία... Ὀλυμπιάδος, Anal. Boll., τόμ. 15, σελ. 415. Μα-νουῆλ Γεδεών, σελ. 136 καὶ 139.

6. Πρβλ. Karl Müller, σελ. 103 καὶ 500.

7. Πρβλ. A. Binterim, σελ. 439.

8. Νεαρά 6η, κεφ. ιε' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 72. Φωτίου, Νομοκάνων, τίτλ. Η', κεφ. ιδ' ἐν Γ. Α. Παλλη-Μ. Ποτλῆ, τόμ. 1, σελ. 161.

9. Ἰδὲ Νεαράν 6ην, κεφ. ιε'.

10. Rahmani, I, 40 σελ. 97.

11. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. IV. Περὶ τῶν σημασιῶν τῆς λέξεως «κανονικός» ἰδὲ ἐν Κ. Μπόνη, Αἱ τρεῖς «κανονικαὶ ἐπιστολαὶ» τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς Ἀμφίλογιον... καὶ τὰ γεννώμενα ἐκ τούτων προβλήματα, Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 44 (1951), σελ. 69.

12. Ἰουστ. Νεαρά 3η (προοίμιον), R. Schoell - G. Kroll, σελ. 18 ἐξ.

τοὺς ἐκκλησιαστικούς λειτουργοὺς προωρισμένων «περισευουσῶν εὐλογιῶν»¹. Αἱ διακόνισσαι, ὡς πρόσωπα καθιερωμένα τῷ Θεῷ, δὲν εἶχον ἀπόλυτον κυριότητα ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀλλὰ πάντοτε διεχειρίζοντο ταύτην ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπισκόπων². Συμφώνως πρὸς νόμον τινὰ τοῦ Μ. Θεοδοσίου τοῦ ἔτους 390, αἱ διακόνισσαι ὠρίζον μόνον τὴν ἐπικαρπλίαν τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀνηκούσης εἰς τοὺς φυσικοὺς κληρονόμους αὐτῶν³. Ὅθεν ἡ ὑπὸ τῶν διακονισσῶν διάθεσις αὐτῆς διὰ διαθήκης ἢ διὰ κληροδοτήματος ὑπὲρ τῶν πτωχῶν ἢ τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἄκυρος⁴. Βραδύτερον ὁ νόμος οὗτος ἀπώλεσε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, δικαιομένης τῆς διακονίσσης νὰ ὀρίσῃ διὰ διαθήκης τὴν τύχην τῆς περιουσίας αὐτῆς⁵. Ἐν τῇ περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ διακόνισσαι ἀπέθνησκον ἄνευ διαθήκης ἢ ἄνευ νομίμων κληρονόμων, τότε ἡ περιουσία αὐτῶν περιήρχετο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς ἣν ἀνήκον⁶.

5. Ἐπειδὴ ἡ διακόνισσα διὰ τῆς χειροτονίας αὐτῆς καθιεροῦται τῷ Θεῷ καὶ θεωρεῖται ὡς «νύμφη Χριστοῦ», τὸ σῶμα αὐτῆς «οὐ παραχωρεῖται ὀπωδῆποτε τινι συνάπτεσθαι», ἀλλ' ὀφείλει «συντηρεῖσθαι πάσης κοινῆς καὶ σαρκικῆς χρήσεως ἀνώτερον»⁷. Ὅθεν ὁ γάμος ἦτο ἀπηγορευμένος αὐταῖς, πάσης γαμικῆς ἐνώσεως καὶ σχέσεως αὐτῶν θεωρουμένης ἀκύρου⁸. Ἐν περιπτώσει γάμου ἢ οἰασθῆποτε ἐτέρας ἠθικῆς παρεκτροπῆς τῶν διακονισσῶν, «κοινοῦσης τὸ ἄπαξ καθιερωθὲν σῶμα»⁹ αὐτῶν, ἡ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ἐπιβαλλομένη ποινὴ δι' αὐτάς τε καὶ τοὺς συνενόχους αὐτῶν ἦτο αὐστηροτάτη. Κατὰ τὸν ιε' κανόνα τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκ. συνόδου, ἡ διακόνισσα, «εἰ δεξαμένη τὴν χειροθεσίαν καὶ χρόνον τινὰ παραμείνασα τῇ λειτουργίᾳ ἑαυτὴν ἐπιδῶ γάμῳ, ὑβρίσασα τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἢ τοιαύτη ἀναθεματιζέσθω μετὰ τοῦ αὐτῇ συναφθέντος»¹⁰. Κατὰ τὸν μδ' κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου, «ἡ διάκονος ἡ τῷ Ἑλληνι συμπορευούσα δεκτὴ ἐστὶν εἰς κοινωνίαν (μετάνοιαν), εἰς δὲ τὴν προσφορὰν δεχθήσεται τῷ ἐβδόμῳ ἔτει, δηλονότι ἐν ἀγνεῖα ζωῶσα. Ὅ δὲ μετὰ τὴν πίστιν Ἑλλην πάλιν τῇ Ἱεροσουλῖα προσιῶν, ἐπὶ τὸν ἔμετον ὑποστρέφει. Ἡμεῖς οὖν τῆς διακόνου τὸ σῶμα, ὡς καθιερωμένον, οὐκ ἔτι ἐπιτρέπομεν ἐν

1. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. λα' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1128.

2. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. III.

3. Karl Müller, σελ. 583.

4. Σωζομένου, Ἐ. I., βιβλ. Η', κεφ. θ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 67, στ. 1539. Πρβλ. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. VI.

5. Ἰουστινιάνειος Νεαρά 131η (ἔτος 545), κεφ. 13.

6. Αὐτόθι.

7. Μ. Βασιλείου, Ἐπ. 199η Ἀμφιλοχίῳ περὶ κανόνων, καν. μδ', Migne Ἐ. Π. τόμ. 32, στ. 729. Ἀ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ I. κανόνες, σ. 373.

8. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. III.

9. Θεοδώρου Βαλαλαμῶνος, ἐνθ' ἄνωτ.

10. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 54.

χρήσει εἶναι σαρκικῆ»¹. Ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία ὑπῆρξεν ἔτι αὐστηροτέρα, μιμηθεῖσα τὴν ἀρχαίαν περὶ τῶν Ἑστιάδων νομοθεσίαν, ἣτις ἐπέβαλε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν παραβαίνουσας τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀγνότητος καὶ ἐγκρατείας: «Εἰ γὰρ ἐν τοῖς πάλαι νόμοις ταῖς παρ' ἐκείνοις εἰς τὴν αὐτῶν πλάνην καλουμέναις παρθένοις θάνατος ἐπῆν ἢ ζημία φθαρείσαις, πῶς οὐ μᾶλλον ἡμεῖς τοῦτο ἐπὶ τῶν τάληθῆ περι Θεοῦ δοξαζουσῶν ὀριοῦμεν, τὴν σωφροσύνην, ἢ μάλιστα γυναῖκας κοσμεῖ, φυλάττεσθαι βουλόμενοι διαφερόντως ἐπὶ τῶν εὐλαβεστάτων διακονισσῶν, ὅπως ἂν τό τε πρότερον τῆ φύσει φυλάττοιεν, τό τε ὀφειλόμενον τῆ ἱερωσύνης τηροῦεν;»². Διὸ πᾶσαι αἱ διακόνισσαι δέον νὰ γνωρίζωσιν, «ὡς εἰ θαρρήσαιεν ἢ καταισχυῖναι τὴν χειροτονίαν ἢ ἀπολιποῦσαι τὴν ἱερὰν χειροτονίαν προσομιλῆσαι γάμοις ἢ ἄλλην ὅλως ἐλέσθαι βίου πονηρὰν πορείαν, αὐταὶ τε ἔνοχοι γενήσονται θανάτου καὶ τὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν προσκυρωθήσεται ταῖς ἀγιωτάταις ἐκκλησίαις ἢ τοῖς μοναστηρίοις, ἐν οἷς εἰσιν. Οἷ τε ταύτας φθεῖραι ἢ γῆμαι θαρρήσαντες ὑπεύθυνοι μὲν καὶ αὐτοὶ ξίφους ἔσονται, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτῶν καθέξει τὸ δημόσιον»³. Ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία «οὐδενὶ τρόπῳ» συγχωρεῖ «διακόνισσαν μετὰ ἀνδρός, ἐξ οὗ δύναται ἀσέμνου βίου ἀναφύεσθαι ὑποψία, οἰκεῖν»⁴, διὸ ἡ παραβαίνουσα τὴν διάταξιν ταύτην «ἐκπεσεῖται μὲν τῆς διακονίας, καὶ αὐτὴ δὲ κάκεινος ὑπεύ-

1. Μ. Βασιλείου, ἐνθ' ἄνωτ.

2. Ἰουστ. Νεαρά 6η, κεφ. ις' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 44—45. Ham. Alivisatos, Die kirchliche..., σελ. 72.

3. Νεαρά 6η, κεφ. ις', ἐνθ' ἄνωτ. Ham. Alivisatos, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. Φωτίου, Νομοκάνων, τίτλ. Θ', κεφ. κθ', Migne Ἑ. Π. τόμ. 104, στ. 1125. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύνταγμα..., Γ' στοιχεῖον, κεφ. ια', Migne Ἑ. Π. τόμ. 144, στ. 1172—1173. Γ. Α. Ῥάλλη-Μ. Ποτλῆ, τόμ. 1, σελ. 211. Ἐν τῇ 123ῃ Νεαρά λέγεται: «Εἰ τις ἀρπάσει ἢ ὑπονοθεύσει ἢ διαφθερεῖ... διακόνισσαν..., τὰ τούτου πράγματα καὶ τῶν τοῦ τοιοῦτου μύσους αὐτῷ μετασχόντων κελεύομεν τῷ εὐαγεῖ τόπῳ, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη γυνὴ ᾤκει, διὰ τῶν κατὰ τόπους ἐπισκόπων καὶ τῶν οἰκονόμων αὐτῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκάστης ἐπαρχίας ἀρχόντων καὶ τῶν αὐτῶν τάξεων ἐκδικεῖσθαι, τοὺς δὲ τοιαῦτα πλημμελήσαντας καὶ τοὺς μετασχόντας αὐτῶν τὸν εἰς κεφαλὴν κίνδυνον ὑπομένειν, τὴν δὲ τοιαύτην γυναῖκα πανταχοῦ ἀναζητεῖσθαι καὶ μετὰ τῶν ἰδίων πραγμάτων ἐμβάλλεσθαι, ἐν ᾧ ἀσφαλέστερον φυλάττεσθαι δύναται, ἵνα μὴ καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ἐγκλήματι εὐρεθεῖη» (Ἰουστ. Νεαρά 123η, κεφ. XLIII ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 623-624). Συμφώνως πρὸς ἑτέραν διάταξιν τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, «τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς κηδεμόσι τῶν... διακονισσῶν... ἔξεστι τοὺς ἄρπαγας αὐτῶν καὶ τοὺς ἐν καιρῷ τῆς ἐφόδου βοηθοῦντας αὐτοῖς ἐπ' αὐτοφώρῳ φονεῦειν... καὶ τὰ πράγματα τοῦ ἄρπαγος καὶ τοῦ ὡς εἴρηται βοηθήσαντος αὐτῷ λαμβάνει τὸ μοναστήριον ἢ τὸ ἀσκητήριον, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν βιασθεῖσαν ἐξ αὐτῶν ἐκεῖ τρέφουσιν... Οἱ δὲ ὅλως αὐτοῖς βοηθήσαντες... μόνῃ τῇ ἐσχάτῃ τιμωρίᾳ ὑπόκεινται. Χώρα δὲ τοῖς εἰρημένοις, κἂν ἐκοῦσά τις.. ἀμαρτηθῆ»: Φωτίου, Νομοκάνων, τίτλ. Θ', κεφ. λ' ἐν Γ. Α. Ῥάλλη-Μ. Ποτλῆ, τόμ. 1, σελ. 303.

4. Ἰουστ. Νεαρά 123η, κεφ. XXX ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 616.

θυνοὶ ἔσονται τῷδε νόμῳ καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς τοῦ φθορέας κολάζουσιν»¹.

Ἡ πολιτικὴ νομοθεσία εἶχε τὰς αὐστηροτάτας ταύτας διατάξεις, ἀφ' ἐνὸς διότι ἦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσις τῆς διακονίσσης ἦτο λίαν ἐξέχουσα καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι πιθανώτατα εἶχον συμβῆ πολλαὶ παρεκτροπαί. Ἡ Ἐκκλησία, κρίνουσα τὰς παρεκτρεπομένας διακονίσσας ἐπιεικέστερον καὶ ἐπὶ τὸ φιλάνθρωπότερον, οὐδέποτε ἐζήτηε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς σκληρᾶς πολιτικῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ περιωρίζετο, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸ νὰ καθαιρῇ καὶ ἀφορίζῃ ταύτας. Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις λέγει, ὅτι τὸν ἰ' αἰῶνα ἡ αὐστηρὰ αὕτη πολιτικὴ νομοθεσία εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ καὶ λησμονηθῆ. Ἐν τῇ 32α Νεαρά τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ λέγεται, ὅτι καί. . . ταῖς διακονίσσαις ἐνασελγαίνοντες, ὡς τὴν νόμῳ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐνουβρίζοντες, ῥινοκοπέσθωσαν αὐτοὶ τε καὶ αἶς οὗτοι συνεφθάρησαν»².

6. Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φροντίς τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἵνα αἱ διακονίσσαι εἶναι ἀμειπτοὶ καὶ μὴ παρέχωσιν ἀφορμὰς πρὸς σκανδαλισμὸν τῶν συνειδήσεων τῶν πιστῶν, γίνεται περισσότερον κατανοητῆ, ἀνληφθῆ ὑπ' ὄψει ἡ ἐκτίμησις, ἥς αἱ διακονίσσαι ἀπέλαυον ἐν τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησίᾳ καὶ χριστιανικῇ κοινωσίᾳ, θεωρούμεναι ἢ προσφωνούμεναι πιθανῶς κατὰ τὰς περιστάσεις ὡς «δέσποιναι»³, «αἰδεσιμώταται»⁴, «θεοφιλέσταται»⁵, «τιμιώταται»⁶, «εὐλαβέσταται»⁷. Ἡ αἴγλη τοῦ γυναικείου διακονικοῦ ἀξιώματος ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Σφριζόμενος ἐξαίρει τὸ γεγονός, ὅτι ἡ παρθένος Νικαρέτη ἢ Βιθυνή, ἀνήκουσα εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τὸν Χρυσόστομον γυναικῶν καὶ διακρινομένη διὰ τὴν εὐγενῆ αὐτῆς καταγωγὴν, τὰς ἱατρικὰς αὐτῆς γνώσεις καὶ τὴν φιλάνθρωπικὴν αὐτῆς δρᾶσιν, τόσον ἀπὸ μετριότητος τρόπων καὶ φιλοσοφίας ἀεὶ λανθάνειν ἐπετῆδευεν, ὡς μήτε εἰς ἀξίωμα διακόνου σπουδάσαι προσελθεῖν»⁸. Ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη, ἣν ἔτρεφον οἱ πιστοὶ πρὸς τὰς διακονίσσας, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πλεῖσται ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί⁹ καὶ ἐνίοτε καὶ νοκοὶ ἀφιερῶντο αὐ-

1. Ἰουστ. Νεαρά 6η, κεφ. ιε' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 72. Φωτίου, Νομοκάνων, τίτλ. Η', κεφ. ιδ' ἐν Γ. Α. Παλλη-Μ. Ποτλη, τόμ. 1, σελ. 161.

2. Ματθαίου Βλαστάριος, Σύνταγμα..., Γ' στοιχεῖον, κεφ. ια' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 144, στ. 1172. Γ. Α. Παλλη-Μ. Ποτλη, τόμ. 1, σελ. 303.

3. Χρυσόστομου, Τῆ δεσποίνῃ..., Migne 'E. II. τόμ. 52, στ. 555—623.

4. Ἐνθ' ἀνωτ.

5. Αὐτόθι. Νεαρά 6η, κεφ. ιδ' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 43.

6. Χρυσόστομου, Ἐπ. ργ' Ἀμπρούκλη..., Migne 'E. II. τόμ. 52, στ. 662.

7. Ἐνθ' ἀνωτ.-Ἰουστ. Νεαρά 3η (προσίμιον) ἐν R. Schoell-G. Kroll, σ. 18. H. Leclercq, Delphes ἐν Cabrol D. A. L. τόμ. 4, σ. 570—571.

8. Σωζόμενου, Ἐκκλ. Ἱστορία, βιβλ. Η', κεφ. κγ' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 67, στ. 1576. R. Hussey, τόμ. 2, σελ. 857.

9. Τοιαύτας ἐπιγραφὰς ἰδὲ ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωίδες..., σελ. 78—79,

ταῖς ἰ. Ἀπόδειξις ὡσαύτως τῆς μεγάλης τιμῆς, ἥς ἀπέλαυε τὸ γυναικεῖον διακονικὸν ἀξίωμα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τυγχάνει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀφ' ἑνὸς κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ἰδίᾳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, πλεῖστοι γυναῖκες ἐπιφανῶν καὶ ἀρχοντικῶν οικογενειῶν ἐθεώρουσαν ὡς μεγάλην τιμὴν αὐτῶν καὶ ὡς θεῖον δῶρον τὸ νὰ χειροτονηθῶσι διακόνισσαι τῆς Ἐκκλησίας² καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ ὅτι ἡ Ἱστορία διέσωσε πολλὰ σχετικῶς³ ὀνόματα διακονισσῶν⁴.

C. M. Kaufmann, Handbuch der altchristlichen Epigraphik, Freiburg im Breisgau 1917, σελ. 291—294.

1. Ὁ Θεοφάνης († 817) μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κυριακὸς κατὰ τὸ 590 ἀνωκοδόμησε ἀτὰ διακονίσεως τῆς τῆν Ἐκκλησίαν ἁγίας Θεοτόκου (Θεοφάνους, Χρονογραφία, ἐκδ. J. Classen, Bonn 1839, σελ. 427—428). Ὁ ναὸς οὗτος, πυρποληθεὶς τῷ 465 καὶ πάλιν τῷ 533 ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, ἀνωκοδομήθη μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυριακοῦ κατὰ τὸ ἔτος 595, ἀφιερωθεὶς εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ἥτις ἦτο διάκονος, ἀφ' ἧς καὶ ἐπωνομάσθη (Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθήνησι 1851, τόμ. 1, σελ. 155. Ernest Mamboury, Constantinople, 1925, σελ. 231). Ὁ ναὸς οὗτος ὀνομάζεται σήμερον La mosque de Kalehder-hanéε ἢ Kalender Haneh Djami (Πρβλ. Charles Diehl, Manuel d'art byzantin, τόμ. 2, Paris 1925, σελ. 331—332. Freshfield, Notes on the church now called the Mosque of the Kalenders at CP ἐν Archaeologia, τ. 55, 1 (1897).

2. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωίδες..., σελ. 62 ἐξ. Πρβλ. Georgina Buckler, Women in byzantine Law about 1100 A. D. ἐν περ. Byzantion, τόμ. XI, Bruxelles 1936, σελ. 414 ἐξ.

3. Τὰ ὀνόματα ταῦτα διεσώθησαν, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεδέθησαν μετὰ σπουδαίων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν γνωστῶν διακονισσῶν εἰργάσθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ πλεῖστοι ἄλλαι, αἵτινες ἔμειναν ἄγνωστοι, διότι ἡ ἐργασία τῶν ἐπετελεῖτο ἀθρόβως καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ.

4. Οὕτω, πρὸς ταῖς ἄλλαις, γνωσταὶ εἶναι ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱ περὶ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον διακόνισσαι Ὀλυμπιάς (Κ. Μπόννη, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, σελ. 37—45· τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῆς μητρὸς τῆς ἁγ. Ὀλυμπιάδος, σελ. 3 ἐξ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωίδες..., σελ. 62 ἐξ. P. Chrys. Baur, τόμ. 2, σ. 86—89), Σιλβίνα (ἢ Σαλβίνα), Πρόκλα, Ἀμπρούκλα, Σαβινιανή, Ἐλισσανθία, Μαρτυρία καὶ Παλλαδία (Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 73—77). Ἐτεრაὶ γνωσταὶ διακόνισσαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μ. Βασιλείου Μακρίνα (Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον..., Migne Ἐ. Π. τόμ. 46, στ. 960—1000) ἡ φίλη αὐτῆς Λαμπάδία (ἐνθ' ἄνωτ., στ. 986—987) ἡ σύζυγος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης Θεοσεβία (Εὐαγγ. Θεοδώρου, σελ. 77—78) ἡ Διονυσία ἐν Ἀρμενίᾳ (A. Kalsbach, σελ. 56· Jos. Mayer, σελ. 11) αἱ μετὰ τοῦ Μ. Βασιλείου συνδεδεμέναι δι' ἀλληλογραφίας θυματέρες τοῦ Τερεντίου ἐν Σαμοσάτοις (Μ. Βασιλείου, Ἐπ. ρε', Migne Ἐ. Π. τόμ. 32, στ. 511—514) ἡ Κελερίνα καὶ ἡ Κασσιανή (Θεοδωρήτου, Ἐπ. ιζ' καὶ ρα', Migne Ἐ. Π. τόμ. 83, στ. 1195—1196 καὶ 1293—1296) ἡ Ἀγαλλίασις ἐν Μήλῳ (Γ. Σωτηρίου, Χρ. καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία, τόμ. Α', Ἀθήνησι 1942, σελ. 57) ἡ Σοφία ἐν Παλαιστίνῃ (Kaufmann, ἐνθ' ἄνωτ.) ἡ Ἀθανασία ἐν Δελφοῖς (H. Leclercq, Delphes ἐν Cabrol D. A. L. τόμ. 4, σ. 570—571) ἡ Θεοδούλη ἐν Αἰγύπτῳ (A. Kalsbach, σελ. 64) ἡ Ρω-

7. Τὰ ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ λεχθέντα ὀδηγοῦσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ διακόνισσαι κατεῖχον λίαν τιμητικὴν ἐν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ καθ' ὅλου Ἐκκλησίᾳ θέσιν. Αὗται μνημονεύονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀ μέσως μετὰ τοὺς διακόνους καὶ πρὸ τῶν κατωτέρων κληρικῶν (πρβλ. τὰς μαρτυρίας τῶν «Ἀποστ. Διαταγῶν», τῆς «Διαθήκης» κ.λ.). Ἐπειδὴ ὅμως τονίζεται ἐν ταῖς πηγαῖς, ὅτι αἱ διακόνισσαι εἶναι ἱεραρχικῶς ὑπὸ τοὺς διακόνους, καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου ἐν τισιν—ἔστω μεμονωμένοις—χωρίοις αἱ διακόνισσαι μνημονεύονται μετὰ τῶν κατωτέρων κληρικῶν, κρατύνεται τὸ ἐν τέλει τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου διατυπωθὲν συμπέρασμα, καθ' ὃ ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν,— μολονότι ἡ «χειροτονία» αὐτῶν ἦτο σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν διακόνων—, ἀπετέλει ἰδιότυπὸν πως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν τομέων τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῇ ἐπομένῃ καὶ τελευταίᾳ παραγράφῳ.

(Συνεχίζεται)

μύνα καὶ ἡ Ἄναστασία ἐν Ἀντιοχείᾳ (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 54) κ. ἄ. Ἐν τῇ Δύσει, πρὸς ταῖς ἄλλαις, γνωσταὶ εἶναι αἱ διακόνισσαι Theodora (Martigny, σελ. 243—244)· Radegunde (Venantii Fortunati, Vita..., Migne P. L. τόμ. 88, στ. 497—512)· Daciana (Martigny, ἐνθ' ἄνωτ.)· Helaria (A. Kalsbach, σελ. 87—88)· Anna (Kaufmann, ἐνθ' ἄνωτ.)· Eufimia, Constantia, Odocia, Alvisinda, Eufrosina, Agathe, Sergia, Ida (A. Kalsbach, σελ. 79 ἐξ.).

1. Κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς ἐκ τῶν περισσευουσῶν εὐλογιῶν, ἐξ ὧν, ὡς εἶπομεν, καὶ αἱ διακόνισσαι λαμβάνουσι μέρος, διανέμονται αὐτῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο· τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσσαις μέρος ἐν. Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν· ἡ γὰρ Ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλεῖον» (Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. λα' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1128). Ἐν ἐτέρῳ χωρίῳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν λέγονται τὰ ἐξῆς: Ἀπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικόν... Πρεσβύτερος... οὐ καθαιρεῖ, ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβηκότας... Διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν ἧ τι τοιοῦτον μὴ παρόντος πρεσβυτέρου. Ὑποδιάκονῳ οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι, οὔτε μὴν ἀναγνώστην, οὔτε ψάλτην, οὔτε διακόνισσαν, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν. Ὑπηρετάι γὰρ εἰσι διακόνων» (Ἀπ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. κη' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1124). Εἶναι προφανές, ὅτι ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις αἱ διακόνισσαι μνημονεύονται μετὰ τῶν κατωτέρων κληρικῶν.